

Mütekaddimûn Dönemi Sünnî Kelâm Kaynaklarında Şîa'nın Nass Teorisinin Kendi Argümanlarıyla Reddi

Yrd. Doç. Dr. M. Salih Geçit

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

mehmetsalihgecit@hotmail.com

Özet:

Hiz. Peygamber'den sonra İslâm Devletinin başına geçecek en üst resmî ve idârî makam sahibinin tesbit veya seçimi için dinen belirlenmiş bir usulün olup olmadığı hususunda Ehl-i Sünnet âlimleri ile Şîi âlimler arasında büyük tartışmalar ve fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde Ehl-i Sünnet, devlet başkanının seçimi için "ihtiyar" formülünü öngörürken Şîa, "nas ve tayin" usulünü savunmuştur. Bu görüşleri savunan iki mezhep müntesipleri arasında İlk dönemlerden bu yana bir çok tartışmalar yaşanmıştır. Yapılan tartışmaların bir çeşidi de karşı mezhebin görüşlerini bizzat ona ait argümanları kullanarak reddetmek şeklinde yürütülmektedir. İşte bu çalışmamızda Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında cereyan eden bu karşılıklı tenkit çalışmasının Sünnî cenah açısından dikkat çeken yönünü inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, Şîa, nas ve tayin, ihtiyar, vasiyet, imâmet.

الخلاصة:

نقد نظرية النص والتعيين للشيعة باسـس مذهب التشيع في المصادر السنية القديمة

لقد وقع اختلافات كثيرة ومناقشات كبيرة بين اهل السنة والشيعة حول مشكلة الامامة الدينية والرياسة الادارية ومن الاختلافات قضية منهج الاختيار في الامامة والرياسة فيناقشون: هل الشريعة الاسلامية عيّنت اصولاً مُعيّنة لاختيار الامام ام لا؟ نتيجة لهذه المناقشات رجح علماء اهل السنة في حل مشكلة اختيار رئيس الدولة نظرية الاختيار والبيعة و رجح علماء الشيعة نظرية النص والتعيين فكل من الطرفين يبذل قصارى جهده لإثبات نظريته ونقد نظرية مخالفه بطرق مختلفة. هناك طرق كثيرة جارية بين متكلمي المذهبين منها طريق رد آراء المخالف بمنهجه ولذلك سنبحث في هذه المقالة منهج نقد اهل السنة نظرية الشيعة بعنوانين اعتقاداتهم وآرائهم لاسيما باسـس مذهبهم.

الكلمات الأساسية: اهل السنة، الشيعة، نظرية النص والتعيين، نظرية الاختيار والبيعة، الوصية، الامامة.

Giriş

İslâm'da siyasî otoriteyi temsil eden makama Hiz. Peygamber'den sonraki ilk yıllardan beri "hilâfet" adı verilmiştir. Bu makama geçecek kişinin tespit veya seçimi için dinen belirlenmiş bir usulün olup olmadığı hususunda ilk yıllardan günümüze değin Müslüman bilginler arasında birçok tartışma yapılmıştır. Yapılan tartışmalar neticesinde Müslümanlar tarafından farklı bakış açıları geliştirilmiş ve farklı görüşler savunulmuştur. Bunlar arasında günümüzde müntesipleri bulunan Ehl-i Sünnet ve Şîa tarafından iki farklı görüş benimsenmiştir. Bu iki mezhepten Ehl-i Sünnet, devlet başkanının seçimi için "ihtiyâr" formülünü öngörürken Şîa, "nas ve ta'yîn" usulünü savunmuştur. Araştırmacılar Şîa'nın geliştirdiği anlayışı "*nass ve ta'yîn teorisi*", diye adlandırırken Ehl-i Sünnet'in Şîa'ya karşı geliştirdiği anlayışı da "*ihtiyâr ve işâret teorisi*" diye adlandırmış-

lardır. Her iki grup da Kur'an, Sünnet, Sahabe uygulaması ve diğer dinî kaynaklardan hareketle bir taraftan kendi görüşlerini isbat etmeye çalışırken diğer taraftan da karşı tarafın görüşlerini çürütmeye gayret göstermişlerdir. İşte bu çalışmamızda Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında cereyan eden bu karşılıklı tenkit çalışmasının Sünnî cenâh açısından dikkat çeken bir yönünü inceleyeceğiz. Bunu yaparken de İmâm Gazâlî'ye kadarki mütekeaddimûn dönemi kelâmcılarından birkaç önemli şahsiyetin görüşleri çerçevesinde konuyu işleyeceğiz.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda görüyoruz: Ehl-i Sünnet âlimleri, Şîa'nın nass teorisini kendi zaviyelerinden ele alıp mu'teber kabul ettikleri bir takım aklî ve naklî delillerle reddetmeye çalıştıkları gibi, aynı teoriyi, Şîa'nın kendi metodu ve imâmet anlayışını dayandırdığı temel esaslarını kullanarak red etmeye de gayret göstermişlerdir. Biz de bu çalışmamızda Ehl-i Sünnetin Şîa'yı tenkit ederken muhâlif gördüğü bu fırkayı bizzat kendi argümanlarından hareketle reddedişini Ahmed b. Hanbel (v.241/855), Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (v.324/935), İbn Mendeh (v.395/1005), Bakillânî (v.403/1012), Bağdâdî (v.429/1037), Beyhakî (v.458/1067), Cüveynî (v.478/1085), Gazâlî (v.505/1111) ve Nesefî (v.508/1115) gibi bazı kelâmcıların görüşleri çerçevesinde ele alacağız. Bazen de Adudu'd-Dîn el-Îcî (v. 756/1355), Taftazânî (v.792/1389) ve Seyyid Şerif el-Cürcânî (v.816/1413) gibi müteahhir alimlerden de faydalanarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlama gayreti vereceğiz.

1. İmametin Mahiyeti İle İlgili Ehl-i Sünnet'in Görüşü

Ehl-i Sünnet, imâmet ve hilâfet konusundaki görüşlerini ilk dört halifenin seçilme şekillerini esas alarak belirlemiştir. İlk dört halifenin hilâfetinin meşruiyeti ile ilgili diğer mezheplerin ileri sürdükleri bazı eleştirileri geçersiz kılmak, onların görüşlerine cevap vermek, böylece konuyu bilimsel bir tartışma tarzına kavuşturmak için uğraşırken ortaya seçim usûlünü esas alan bir teori çıkmıştır ki kelâmcılar seçimi esas alması itibarıyla bu teoriye "*ihtiyâr teorisi*" adını vermişlerdir. Bununla birlikte Haricîler ve Şîa ile yapılan tartışmalar neticesinde söz konusu görüşte bir kayma meydana geldiğine de rastlanılmaktadır. Bu sebeple Ehl-i Sünnet'in, Şîa ile yaptığı tartışmalarda her ne kadar ismen zikretme temayülünden kaçınsa da delil olarak zikrettiği bazı âyet ve hadislerden hareketle kendine özgü bir "*nass teorisi*" geliştirmeye çalıştığı da gözlenmektedir. Ancak bu düşüncesini "*nass*" kelimesi yerine "*tenbîh*", "*işâret*" ve "*delâlet*" gibi kelimeleri kullanarak ifade etmiştir. Bu konuyu ele alan eserler genellikle "*Rasûlullah (s.a.s)'in kendisinden sonra halîfe olanların hilâfetine ve onların halîfelik sürelerine dair tenbîh, delâlet veya işâret*"

yapmış olduğu şahısların isimlendirilmesi" veya "nassın iptali ve ihtiyarın isbatı" başlığını veya bu anlama gelen başlıkları kullanmaktadırlar. Bu anlayışı Ehl-i Sünnet'in öncüleri olan Ebu Hanîfe, Maturîdî, Tahavî ve Eş'arî'de mefhum olarak açık bir şekilde görmekteyiz.¹ Örneğin Eş'arî el-Luma' adlı eserinde Hz. Ebu Bekir'in imâmetine delâlet eden ayetlerden² bahsetmekte ve "Muhakkak ki Kur'an es-Siddîk'in imâmetini dile getirmekte ve el-Fâruk'un imâmetine delâlet etmektedir." demektedir.³ Ancak daha sonraki dönemlerde gelen kelâmcılar, bu zatların ortaya koydukları düşünceleri geliştirerek daha da netleştirmişler ve bu teoriyi ciddi bir şekilde savunmuşlardır.⁴ Örneğin Gazzâlî, bu konuda Şîa'yı eleştirirken Hz. Ebu Bekir hakkında bazı Sünnî kelâmcılara yöneltilen "Siz de nass iddiasında bulunuyorsunuz" itirazına karşı bunun bir nass olmadığını, ancak bir "tevfiz/havale"⁵ olduğunu ifâde etmektedir.⁶

Sünnî âlimler, imâmet ve hilâfet konusunu işlerken konunun başında temel prensip olarak "nass teorisinin geçersizliği" iddiasını savunduktan sonra, iş Hz. Ebu Bekir'in ve diğer halîfelerin halîfeliklerinin meşruiyetini isbat etme ve bu konudaki diğer mezheplere ait düşüncelerin tenkîdine gelince bazı âyet ve hadisleri delil gösterip bunların söz konusu halîfelere işâret ve delâlet ettiğini belirtirler. Bu şekilde davranan kelâmcıların başında Eş'arî, Bakillânî, Bağdadî ve Cüveynî gelmektedir.⁷ Bu kelâmcılar Kur'an

¹ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, **el-İbâne an Usûli'd-Diyâne**, Tahk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., 90; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, el-Eş'arî, **el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Tahk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, 81-83; es-Subki, Tacu'd-Din Ebu Nasr el-Vehhab b. Ali, **Seyfu'l Meşhur fi Şerhi Akideti Ebi Mansur**, Tahk. M. Saim Yeprem, TDV Yay., Ankara, 2011, s. 6-64; en-Nesefî Meymûn b. Muhammed, **Bahru'l-Kelâm**, Tahk. Mektebetu Dâri'l-Furfûr, Dımaşk, 2000, s. 261-263.

² Tevbe, 9.83; Fetih, 48.15, 16.

³ El-Eş'arî, **el-Luma'**, s. 160.

⁴ Bkz. Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, **el-İktisâd fi'l-İ'tikâd**, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 297; Seyyid Şerîf Alî b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî **Şerhu'l-Mevâkıf**, Tahk. M. Bedruddîn el-Halebî, Matbaatu's-Saade, Mısır, 1907, 8.351; Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer et-Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsîd**, Tahk. Abdurrahmân Umeyre, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998, 5.253-257.

⁵ Tefviz, "havale etmek" anlamına gelmektedir. Gazzâlî'nin bundan maksadı, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in kendisinden sonraki devlet başkanını seçtirmeyle ilgili söz ve davranışlarının nass değil, "imâmet görevini havale etme" anlamına geldiğidir.

⁶ Gazzâlî, **el-İktisâd**, 297.

⁷ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, **el-İbâne an Usûli'd-Diyâne**, Tahk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., 90; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, el-Eş'arî, **el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Tahk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, 81-83; Ebu Bekir Muhammed b. Et-Tayyib el-Bakillânî, **Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil**, Tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2005, 125-133; Abdulkahîr el-Bağdadî, **Kitâbu Usûli'd-Dîn**, İstanbul, 1928, 276; Ebu'l-Maali Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, **Kitâbu'l-İrşâd İlä Kavati'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd**, Tahk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, 170; Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, **Tabsıratu'l-Edille II**, Tahk. Hüseyin Atay-Şaban

ve Sünnet'ten Hz. Ebu Bekir ve diğer halîfelere işâret ettiğini savundukları nassları açıklarken yorum ve mantıksal önerme gücünü sonuna kadar kullanmakta, naklî delillerle birlikte aklî delilleri de sunmaktadırlar. Kelâmcıların bir kısmı da konuyu hadislerle açıklamakta ve arada bir aklî istidlâl yöntemine de yer vermektedirler. Ebu'l-Muîn en-Nesefî ise bu konuda daha uyanık davranmakta ve reddetmiş olduğu nass teorisini başka bir şekilde savunma pozisyonuna düşmemek için özel bir gayret göstermektedir.⁸ Taftazânî ise her iki söylemi nass-ı celî ve nass-ı hafî kavramlarıyla uzlaştırıp Ehl-i Sünnet'in delil olarak gösterdiği âyet ve hadislerin açık bir nass değil, gizli ve işârî bir nass olduğunu belirtmektedir.⁹ Ebu İshâk eş-Şîrâzî ise nass iddiasını reddetmekle birlikte, Ehl-i Sünnet'ten nass-ı hafî bulunduğunu iddia edenlerin maksadının ancak te'vîl ve teemmül ile anlaşılabilir olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Böylece her iki söylemin kendi arasında tutarsız ve çelişkili olmadığını, Ehl-i Sünnet'in "imâmette nass yoktur" derken, "nass-ı celî yoktur" anlamını kastettiklerini ifade etmiş olmaktadır.¹¹

2. Şîa'nın İmâmet Anlayışı

Bilindiği gibi imâmetin dinî ve hukukî açıdan mahiyet ve önemi, bu kurumun gerekli olup olmadığı, imam seçilecek kişide aranan nitelikler, göreve gelme ve ayrılma yöntemi gibi çeşitli konulardaki tartışmalar daha çok İslâm âleminin en büyük kitlesini temsil eden Ehl-i Sünnet uleması ile Şîa arasında gerçekleşmiştir. Şîa'nın İmamiyye, Zeydiyye ve İsmâiliyye gibi fırkaları, imâmet konusuna genel yaklaşımda ve özellikle imamın kimliği konusunda birleşmekle birlikte ayrıntıda bazı farklı fikirleri de savunmuşlardır.¹²

Ali Düzgün, DİB Yay., Ankara, 2003, 2.449-459; Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, 8.351; Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsıd**, 5.252-255.

⁸ Ebu'l-Muîn en-Nesefî, **Tabsıra**, 2.449-459. Nesefî, nassın geçersiz ve ihtiyarın geçerli olduğunu tam on sayfa boyunca isbat etmeye çalışırken, onun diğer kelâmcılar gibi bazı hadisler zikrederek bu tür hadislerin raşit halîfelerin hilâfetine işâret ettiğini iddia etmek gibi bir duruma düşmediği görülmektedir. Ancak Dört Raşit Halifenin hilâfetini isbat etmek için ayırdığı bölümlerde bu titizliği ve dikkati göstermediği, diğer sünnî kelâmcılar gibi Nesefî'nin de onların hilâfetine işâret eden âyet ve hadislerin bulunduğunu açıklamaktan geri kalmadığı görülmektedir. Bkz. Ebu'l-Muîn en-Nesefî, **Tabsıra**, 2.461-479.

⁹ Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsıd**, 5.259. Ehl-i Sünnet Şîa'nın nass teorisini eleştirirken bunun, başta dört raşid halife olmak üzere diğer sahabîlerin tümünün hıyanet, hased, kibir ve inad yüzünden Allah ve Rasûlü'nün emrine karşı çıktığı anlamına geldiğini söylemektedir. Bkz. Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsıd**, 5.260-262.

¹⁰ Ebu İshâk İbrahim b. Alî eş-Şîrâzî, **el-İşâre İlä Mezhebi Ehli'l-Hak**, Tahk. Muhammed Hasan İsmail, (Nihâyetü'l-İkdâm içinde), Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2004, 395.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. M. Salih Gecit, **İslâm Kelâmında İmâmet-Siyâset Tartışmaları**, Ata. Ün. Sos. Bil. En. (Basılmamış doktora Tezi), Erzurum, 2012, 196-204.

¹² El-Cüveynî, Ebu'l-Maâlî Abdulmelik b. Abdillâh, **Giyâsu'l-Umem fi'l-Tiyâsi'z-Zulem**, Tahk. Halîl Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 18; Öz Mustafa- İlhan Avni, a.g.m., 22. 201; Avni İlhan, **Mehdilik**, Beyan Yay., İstanbul, 1993, 17.

İmâmiyye Şîası'na göre imâmet, Usûlü'd-Din'den yani dinin temel inanç esaslarından biridir.¹³ Onlara göre; Tevhîd, Nübüvvet, İmâmet, Adâlet ve Meâd'dan oluşan beş esasa inanmak imânın gereğidir ve imân ancak bunlarla kemâle ulaşır.¹⁴ Şîa imâmeti, insanların tercihine bırakılmayacak kadar önemli görmüş ve imâmların bizzat ilâhî irâdenin tecellisiyle tayin edildiğini savunmuştur.¹⁵ Onlara göre masum imâmı ancak Allah tayin eder. Şîa, imâmete o kadar büyük bir değer atfetmiştir ki, onu Allah'a vacip kılmıştır.¹⁶ Bu sebeple imamın nasbedilmesi, Ehl-i Sünnet'in dediği gibi halk üzerinde vacip olan fikhî bir mesele değil, Allah'ın fiillerinden bir fiildir.¹⁷

Kuleynî, imâmın vasıflarını açıklarken şöyle der: "İmâmet, nebîlerin makamıdır. Vâsîlerin mirâsıdır. Allah'ın hilâfeti ve Rasûlullah'ın hilâfetidir. Allah'ın selâmı kendilerine olsun, Mü'mînlerin Emîri Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in makamıdır. İmâmet dinin garantisi, müslümanların nizâmı, dünyanın salâhı, mü'minlerin izzetidir. İmâmet, İslâm'ın yüce esasıdır, onun üstün fer'idir. Namaz, zekât, oruç, hac ve cihad'ın edası, fey' ve sadakaların dağıtımı, şer'î hadlerin ve hükümlerin tenfizi, sınırların ve vatan topraklarının korunması ancak imâmetle tamam olur. İmâm, Allah'ın helâlini helâl eder. Allah'ın haramını haram eder. Allah'ın hadlerini ikâme eder. Allah'ın dinini korur. Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet eder. O, kâmil bir hüccettir."¹⁸

3. Şîa'nın İmâmetle İlgili Argümanlarına Sünnî Bakış

Şîa, imâmetle ilgili "*nass ve tayin teorisi*"ni ileri sürdükten sonra, bu teorinin gerekli kıldığı argümanları da peşpeşe sıralamaya başlamıştır. Bunun için de muhâlif görüş mensuplarından gelen itirazları cevaplandırmak ve gelmesi muhtemel itirazların

¹³Şeyh Mufîd Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Harisî, **el-İfsâh fî İmâmeti Emîri'l-Mü'mînîn Aleyhi's-Selâm**, Müessesetu'l-Bi'set, Kum, 1412, 27-28; Halife Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları**, Beyan Yay., İstanbul, 2000, 129.

¹⁴Avni İlhan, "Şîa'da Usûlü'd-Din", **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu**, İstanbul, 1993, 409-433; Halife Keskin, 129.

¹⁵El-Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb, **Usûlü'l-Kâfi**, Tahk. Muhammed Cevvâd el-Fakîh-Yusûf el-Bikâi, Dâru'l-Edvâ', Beyrut, 1992, 1.255-262.

¹⁶İbn Mutahhar el-Hüseyin b. Yusuf b. Alî el-Hillî, **Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecridi'l-İ'tikâd**, 1372, Kum, 226; Ayetullâh Ca'fer Subhânî, **Muhâderât fî'l-İlâhiyyât**, Telhis: Alî er-Rabbânî Gulpeyânî, Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, Kum, 1431, 346-348; Halife Keskin, 133; Avni İlhan, **Mehdilik**, 17-20, 33-43.

¹⁷Sübhânî, **Muhâderât**, 327. Şîa, nass teorisinde o kadar ısrarlıdır ki, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'nın mushaflarında bile imamların nass ile tayin edileceğinin yazılı olduğunu savunmuştur. Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb Kuleynî, **el-Kâfi fi'l-Usûl**, Müessesetu Ensâriyân, Kum, 1424, Kitâbu'l-Hücce, Bâbu'l-İztrâr ile'l-Hücce, 3. Hadis; Sübhânî, **Muhâderât**, 351; Osman Aydınlı, **Mu'tezili İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci**, Araştırma Yay., Ankara, 2003, 31-36.

¹⁸Kuleynî, **el-Kâfi**, 1.190-195; Reşîdu'd-Dîn Mâzenderânî, **Menâkıbu Âl-i Ebi Tâlib**, Nefes, 1957, 1.212-215. Geniş bilgi için bkz. Geçit, a.g.e, 204-215.

önünü kesmek için kendi içinde tutarlı olması gereken bir argümanlar veya kavramlar örgüsünü kurmak zorunda kalmıştır. Bu örgü ve kurgunun doğurduğu argümanların belli başlı olanları şunlardır:

3.1. Vasiyet Ve Sahife

Şîa, vasiyet ve sahîfe kavramlarıyla Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye özel bir vasiyet yaptığı ve ona özel bir sahîfe verdiği iddiasını ileri sürmektedir.¹⁹ Mâzenderânî (v. 588/1192), Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen tüm peygamberlerin peyderpey olarak birbirlerine Hz. Ali ve diğer Ehl-i Beyt imâmlarının imâmeti ile ilgili vasiyet yaptıklarına, Hz. Peygamber'in de bu vasiyeti Hz. Ali'ye ve onun aracılığıyla Ehl-i Beyt imâmlarına yaptığına dair rivâyetler aktarmaktadır.²⁰ Örneğin Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Allah beni Rasûl, Ali b. Ebî Tâlib'i de vâsî kıldı."²¹ Ehl-i Sünnet âlimleri de bu iddiaya karşı hadislerle cevap vermektedirler. Bu konuyu en geniş ve en açık şekilde ele alan Sünnî âlim, mihne döneminin mağduru olan ve kendisi de büyük bir muhaddis olan Ahmed b. Hanbel'dir. Aşağıda İbn Hanbel'in birkaç rivâyetini örnek vereceğiz:

"Hz. Aişe, "Rasûlullah vefât ederken benim hücremdeydi. Ben hissetmeden vefat etti. Nasıl olur da ona vasiyet eder?" derken İbn Ebî Evfâ, "Rasûlullah sadece Allah'ın Kitâbı'na uymayı tavsiye etti." demiştir.²² Hz. Ali'ye birçok kişi tarafından "Rasûlullah vefat ederken sana bir vasiyette bulundu mu?" diye sorulduğunda Hz. Ali'nin bu iddiaları reddettiği nakledilmektedir. Hatta "Ey Ali, bize vasiyet etmez misin?" denildiğinde Hz. Ali'nin "Rasûlullah vasiyet etmedi ki, ben de vasiyet edeyim (ما اوصى رسول الله فأوصى)." dediği rivâyet

¹⁹ Bkz. El-Kuleynî, *el-Kâfi fi'l-Usûl*, 1.55-58; Metin Bozan, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İsam Yay., İstanbul, 2009, 50-52; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri*, TDV Yay., Ankara, 1993, 34.

²⁰ Hz. Ali ve Hz. Fatıma'ya verilen ve her şeyin yazılı olduğu Rasûlullah (a.)'in zirarıyla yetmiş zira mesafesi kadar uzun olduğu belirtilen sahîfe ve Hz. Ali'ye vasiyet edildiği hakkındaki rivâyetler için bkz. "Bâbu Zikri's-sahîfeti ve'l-cifri ve'l-camiati ve mushafi Fâtıma (Sahîfe, Cifir, Her Bilgiyi Toplayan Kitap ve Hz. Fâtıma'nın Mushafı Konusu) başlığı. El-Kuleynî, *el-Kâfi fi'l-Usûl*, 1.55-58. Mâzenderânî ise bu özelliklerin yanısıra söz konusu sahîfede kıyâmet gününe kadar İmâmların Şîası olacak herkes ile onlara düşmanlık edecek tüm insanların isimlerinin de yazılı olduğunu, bunun Hz. Peygamber'in imlâsı ve Hz. Ali'nin hatıyyla yazıldığını, içinde Cifri-Ahmer denilen bir kitap bulunduğunu ve bu cifride dört kutsal kitabın da yazılı olduğunu iddia etmektedir. Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.214-216.

²¹ Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.220. Bu hadisin Arapça orijinali şöyledir: (فجعلنى الرسول وجعل على) (ابن أبى طالب الوصى) Şîa hadiste geçen "vasiy" kelimesini vurgular ve bu "vesayet" işinin direkt "risâlet" müessesesini takdîr eden Allah (c.c.) tarafından belirlendiğini iddia eder.

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu Kurtuba, Kâhire, tsz., 216.

edilmiştir.²³ Kendisine sorulan “sizin yanınızda Allah’ın Kitâbı dışında Rasûlullah’dan kalan bir şey var mı?” sorusuna Hz. Ali, “Çekirdeği yaran, nefsi yaratan Allah’a and olsun ki, Allah’ın Kitâbı dışında yanınızda bir şey yoktur. Ancak Allah’ın bir kuluna nasip ettiği Kur’an’ı fahmetme kabiliyeti ve şu sahîfede yazılanlar vardır.” şeklinde cevâp vermiştir. “Peki bu sahîfede ne var?” denildiğinde, “Akile konusu, esirlerin serbest bırakılması ve bir Müslüman’ın bir kafire karşılık öldürülemeyeceği (hükümü vardır.)” demiştir.²⁴

Hz. Ali’nin bahsettiği sahîfe, diğer bir rivâyette şöyle açıklığa kavuşturulmaktadır: “Kays b. Abbâd dedi ki: Ben ve (Malik) el-Eşter Hz. Ali’ye vardık. Ona, “Allah’ın Resûlü, insanların umumuna ahdetmediği bir şeyi sana ahdetti mi?” diye sorduk. O da “Hayır, ancak şu kitâbımda olan hariç!” dedi. Kays diyor ki: Baktık ki, Hz. Ali’nin kılıcının kınında şu vardı: Müslümanların kanları bir birine eşittir. Onlar, kendilerinden olmayanlara karşı yekvücutturlar. Onların en düşüğü bile onların zimmetini korumaya gayret gösterir. İyi bilin ki, bir mü’min bir kâfire karşılık öldürülmez. Hiç bir ahit sahibi de ahid halinde iken öldürülmez. Her kim ki bir olay (veya cinayet) işlerse, bu onu bağlar. Her kim ki bir olay çıkarırsa veya olay çıkarana yataklık yaparsa Allah’ın, meleklerin ve tüm insanların laneti ona olsun.”²⁵ Ebu’t-Tufeyl’in rivâyetine göre Hz. Ali’ye, “Allah’ın Rasûlü size özel bir şey söyledi mi?” diye sorulduğunda, “Allah’ın Rasûlü, insanların umumuna söylemediği bir şeyi bize tahsis etmedi. Ancak kılıcımın kınında bulunan bir kitap (yazılı metin) hariç!” diye cevap verdi ve onu çıkardı. O metinde “Babasına lanet okuyana Allah (c.c.) lanet etsin. Bir olay çıkarana (bid’at işleyene) Allah lanet etsin. Allah’tan başkası adına kurban kesene Allah lanet etsin. Yolun işâretlerini çalana (değiştirene) Allah lanet etsin.” yazılıydı.²⁶ Başka bir rivâyette de “Medîne’nin Sev ve İyr²⁷ dağları arasındaki bölgeleri harem bölgesidir. Her kim ki, babasından başkasına kendini nisbet ederse²⁸ ve mevâlisi olduğu insanlardan başkasına mevlâlık nisbet ederse Allah’ın, meleklerin ve tüm insanların toptan lâneti onun üzerine olsun.” ibâresi bulunmaktadır.²⁹ Yine Hz. Ali’ye “Rasûlullah’ın size söylediği bir

²³ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, **es-Sünne**, Tahk. Ebu Hacer Muhammed Saîd Za’lûl, Dâru’L-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 216.

²⁴ İbn Ahmed b. Hanbel, 216-217.

²⁵ İbn Ahmed b. Hanbel, 216.

²⁶ İbn Ahmed b. Hanbel, 217-218.

²⁷ Medine’de bulunan ve Medine haremının sınırlarını belirleyen bir dağın ismidir.

²⁸ Ebu Süfyan’a nisbet edilen ve onun nesebine ilhak edilen Ziyad b. Ebîh’i burada hatırlamak ve Ziyad olayı ile yukarıdaki hadis arasında ilişki veya telmih bulunup bulunmadığını araştırmak gerekmektedir.

²⁹ İbn Ahmed b. Hanbel, 218.

sır var mı?" diye sorulduğunda "Allah'ın Rasûlü'nün insanlardan saklayıp da bana sır olarak söylediği bir şey yoktur." diye cevap vermiştir.³⁰

Bu konuda şu rivâyet de yapılmaktadır: "Kays b. Abbâd dedi ki: Hz. Ali'ye "Senin bu tavrın acaba Rasûlullah (s.a.s.)'in sana yaptığı bir ahid midir, yoksa kendi görüşün müdür?" diye sordum. O da bana "Bundan kasdın nedir?" dedi. Ben de "Dinimiz, dinimiz!" deyince şöyle cevap verdi: "Rasûlullah bu konuda bana bir ahitte bulunmadı. Fakat bu, benim görüşümdür! (ما عهد الى رسول الله فى شيء ولكن رأى رأيتة)"³¹ Hz. Ali Cemel Savaşı dönünde okuduğu hutbede bu işin nebevî vasiyyet değil, bir görüş ve ictihad olduğuna dair şu ifâdeyi de kullanmıştır: "Rasûlullah (s.a.s), bu emirlik işinde tutunacağımız şekilde (insanların dışında) bize özel herhangi bir ahitte bulunmadı. Fakat bu, bizim kendimizden kaynaklanan bir görüşümüzdür. Eğer bu görüşümüz doğru ise, Allah'tandır. Şayet hata ise bizdendir.³² Bir başka hadiste de Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "Muhakkak ki gelecekte bazı ihtilâflar veya bir takım olaylar meydana gelecektir. Şayet barışa gücün yeterse onu yap."³³ tavsiyesinde bulunduğu belirtilmektedir.

Açıkça görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet kaynaklarında bu tür rivâyetlerle Şîa'nın iddia ettiği türden imâmetin nas ve tayinle olduğuna dair inancı kabul edilmemekte, bu iddiası bizzat "sahife" ve "vasiyet" argümanları üzerinden reddedilmektedir.

3.2. Hz. Ali'yi Sevme Veya Sevmemede Aşırılık

Şîa'ya mensup Müslümanlar, Hz. Ali'yi sevdiklerini ifâde etmek için "tevellâ", ona karşı olan, onu sevmeyen, onu seçmeyen ve hak ettiği imâmet ve hilâfet hakkını vermeyenlerden beri olduklarını ifâde etmek için de "teberrâ" ifâdesini kullanmaktadırlar.³⁴ Şîa'dan aşırıya gidip insanı dinden çıkartacak söz ve düşünceler ileri sürenlere karşı Şîa'nın mu'tedil kısmı kendi içinden de cevap vermiş ve bu tür söz ve iddiaların tehlikeli olduğunu ifâde etmişlerdir. Örneğin Mâzenderânî "er-Red Alâ'l-Ğulât" başlığı altında şunları söyler: "Allah Teâlâ "Dininizde aşırıya gitmeyin ve Allah (c.c.) hakkında haktan başkasını söylemeyin!"³⁵ buyurmuştur. Ma'kıl b. Yesâr da Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Ümmetimden iki kişiye şefaetim nail olmayacak-

³⁰ İbn Ahmed b. Hanbel, 218.

³¹ İbn Ahmed b. Hanbel, 220.

³² İbn Ahmed b. Hanbel, 233.

³³ İbn Ahmed b. Hanbel, 220.

³⁴ Bozan, Metin, 47-48. Şîa'nın masum İmâmlar hakkındaki bu tür inançları için bkz. Kuleynî, el-Kâfi (Kitâbu'l-Hüccce), 1.38-107.

³⁵ Nisâ, 4.171.

tır. Zâlim ve despot devlet başkanı. Dinde aşırıya gidip ondan çıkan kişi." Emîru'l-Mü'minîn Hz. Ali de şöyle buyurmuştur: "Allahım, şüphesiz ben, İsa b. Meryem'in Hıristiyanlardan berî olduğu gibi gülâtın (hakkımda aşırıya gidenlerden) berîyim. Yâ Rabbi, onları daima rezil et ve onlardan hiç kimseye yardım etme!" Cafer-i Sâdık da şöyle buyurmuştur: "Gulât, Allah'ın mahlukâtının en şerlisidir. Allah'ın azametini küçültürler, Allah'ın kullarına rububiyet iddia ederler. Vallâhî, gulât hiç şüphesiz Yahudîlerden, Hıristiyanlardan, Mecûsîlerden ve müşriklerden daha kötüdür."³⁶

Mâzenderânî bu tür hadisleri rivâyet ederken Ahmed b. Hanbel'den ve bazı Sünnî muhaddislerden de nakillerde bulunmaktadır. Aşağıda nakledeceğimiz Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah tarafından babasından ve diğer tabîin ulemâsından yapılan rivâyetlerin birçoğu Mâzenderânî tarafından da Hz. Ali'ye uluhiyyet nisbet eden Gulât-ı Şîa hakkında rivâyet edilmekte ve onların aşırıya gittiği ifâde edilmektedir.³⁷

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Gulât-ı Şîa'nın bu konudaki görüşlerine birçok hadis rivâyet ederek cevap vermekte ve onları tenkît etmektedir. Rabia b Nâciz'in rivâyet ettiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Sende Hz. İsa'nın misâli vardır. Yahûdiler ona buğz ettiler, sonunda annesine iftira attılar. Hıristiyanlar da onu sevdiler, sonunda hak etmediği bir mertebeye getirdiler."³⁸ Hz. Ali'nin bu konuda şöyle dediği de rivâyet edilmektedir: "Benim hakkımda iki kişi helâk olmuştur. Aşırı seven ve aşırı nefret eden (محب مفرط ومبغض مفرط). Beni aşırı seven, bende olmayan şeyleri bana nispet etmektedir. Benden aşırı nefret eden de, benim bu işimi iftira atacak kadar ileri götürmektedir. Şunu iyi bilin ki, ben bir peygamber (nebî) değilim. Bana vahiy de gelmiyor. Fakat ben takatim miktarınca Allah'ın Kitâbı ve Peygamberinin Sünneti ile amel ediyorum. Öyleyse, Allah'a itâat konusunda size ne emredersem, hoşunuza gitsin veya gitmesin sizin bana itâat etmeniz boynunuzun borcudur."³⁹

Hz. Ali'yi sevme hususunda aşırıya gidenlerle ilgili rivâyetlerden bir diğeri şöyledir: "İbrahim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in babasından, onun da dedesinden rivâyet ettiğine göre Hz. Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur: "Ahir zamanda ümmetimden Rafiziyye diye adlandırılıp İslâm'ı reddecek bir kavim zuhûr edecektir."⁴⁰ Aynı hadisin diğeri bir rivâyetinde şu ibâre geçmektedir: "Kıyametin kopuşundan

³⁶ Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.220-225.

³⁷ Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.225-230.

³⁸ İbn Ahmed b. Hanbel, 219.

³⁹ İbn Ahmed b. Hanbel, 219-220.

⁴⁰ İbn Ahmed b. Hanbel, 221.

önce Rafizîler adı verilen bir kavim gelecektir. Onlar, İslâm'dan uzaktırlar."⁴¹ Ebu's-Süvâr'ın rivâyetine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Bir kavim beni öyle sevecektir ki, sonunda bu sevgi onu cehenneme götürecektir. Bir diğer kavim de benden o kadar buğzecektir ki, bu buğz sonunda onları cehenneme götürecektir."⁴² Ebu Meryem'in rivâyetinde de Hz. Ali şöyle demiştir: "Benim hakkımda iki kişi helak olacaktır: Aşırı seven ve iftira atacak kadar aşırı nefret eden (مفرط غال ومبغض قال)."⁴³ Bir diğer rivâyette ise Hz. Ali kendisini sevenleri Hz. İsa'yı sevenlere benzeterek üç kısma ayırmaktadır: "Benim bu ümmet içindeki misalim, İsa b. Meryem'in örneğine benzer. Bir taife onu sevdi, sevgisinde aşırıya gitti ve helâk oldu. Bir taife de ona buğz etti, buğzunda aşırıya gitti ve helâk oldu. Bir taife de onu sevdi, sevgisinde mu'tedil davrandı ve kurtuldu."⁴⁴

Böylece Ehl-i Sünnet'in ilk dönem âlimlerinden Ahmed b. Hanbel'in ve onun gibi düşünenlerin Hz. Ali'nin imâmeti konusunu tartışırken aşırıya giden ve onun uluhiyyetini iddia eden kişi ve gruplara karşı harekete geçtiğini ve Gulât-ı Şîa'nın bu tür iddialarını Hz. Ali'nin söz ve rivâyetleriyle çürütmeye gayret gösterdiklerini görmekteyiz. Şîa'dan İmâmiyye'nin de bu konuda aynı rivâyetleri yapması ve Ehl-i Sünnet ile aynı görüşleri paylaşması son derece önemlidir.

3.3. İmâmetin Hz. Ali'nin Hakkı Olduğu ve Diğer Halîfelerce Gasbedildiği İddiası

Şîa'nın Hz. Ali'nin nass ile tayin edildiği inancı zamanla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın onun imâmet hakkını gasbettiği iddiasına dönüştürülmüştür.⁴⁵ Hatta Ali b. Ebî Talib'e karşı savaşanların dinden çıkmayan ancak milletten çıkan "kafir"ler olduğu hükmüne götürülmüştür.⁴⁶

Şeyh Mufîd (v.413/1022) Hz. Ali'nin imâmetini isbat, diğerlerinininkini de red etmek amacıyla yazdığı *el-İfsâh fî İmâmeti Emîri'l-Mü'minin Aleyhi's-Selâm* adlı kitabında imâmetle ilgili özetle şu görüşleri savunur: "İmâmet vaciptir, imâmı tanımak farzdır. Müslümanlar Hz. Ali'nin imâmeti üzere icma etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir hakkındaki icma iddiası doğru değildir. Hz. Ali, Allah ve Resûlü katında diğer sahabî ve halîfelerin

⁴¹ İbn Ahmed b. Hanbel, 221.

⁴² İbn Ahmed b. Hanbel, 234.

⁴³ İbn Ahmed b. Hanbel, 234.

⁴⁴ İbn Ahmed b. Hanbel, 235.

⁴⁵ Bozan, 47.

⁴⁶ el-Ukberî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân, *Musannefâtu eş-Şeyh Mufid (el-Cemel)*, Dâru el-Mu'temeru'l-Alemiy, Kum, 1413, 1.70-71.

hepsinden efdaldır. Bu sebeple mefdul olan diğer halîfelerin imâmeti batıldır. Hz. Ali ve on iki imam masum olup diğerleri de masum olmadıklarından imâmet masum olanların hakkıdır. Diğer halîfelerin fazîleti ve halîfeliklerinin isbatı için delil olarak gösterilen ayetler fasid istidlâlle delil gösterilmiştir. Birçok hadis de uydurmadır. Âyet ve hadisler Ehl-i Beyt'in imâmetini isbat etmektedir."⁴⁷

Ehl-i Sünnet'in kelâmcıları bu iddiaları aklî ve naklî delillerden hareketle de reddetmektedirler.⁴⁸ Örneğin ilk dönem öncülerinden Ahmed b. Hanbel, diğer halîfelerle ilgili olarak Şîa'nın ileri sürdüğü "gâsıp" ve "zâlim" iddiasını şu rivâyetlerle reddetmektedir: Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Ali, Ammâr b. Yasir ile birlikte onları ziyârete gelmişti. Orada birçok konudan bahsetmişti. Ammâr ona "Ey mü'minlerin emiri!" dediğinde Hz. Ali şöyle dedi: "Sus, Allah'a yemin ederim ki, ben burada olanlar gibi Allah'la beraber olacağım. Bu imâmet konusunda benim başıma gelenler, hiç kimse-nin başına gelmedi. Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.s) vefat edince bir şey zikretti. İnsanlar da Hz. Ebu Bekir'e bey'at ettiler. Ben de bey'at ettim, teslim oldum ve râzı oldum. Sonra Ebu Bekir de vefat etti, o da bir kelime söyleyip Ömer'i halîfe tayin etti. Ben de bey'at ettim, teslim oldum ve râzı oldum. Sonra Ömer vefat etti, işi altı kişilik o heyete bıraktı, insanlar Osmân'a bey'at etti. Ben de bey'at ettim, teslim oldum ve râzı oldum. Sonra o insanlar benimle Muâviye arasında bu işi temsil etmektedirler (iki gruba ayrılmış durumdadırlar)."⁴⁹

Ahmed b. Hanbel'in bu rivâyetinde Rasûlullah hakkında kullanılan "bir şey zikretti (فذكر شيئاً)" ifâdesinden maksat nedir? Şîa'nın bahsettiği "Gadir-i Hum Olayı"nda⁵⁰ Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yönelik "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır!" vasiyeti

⁴⁷ Şeyh Mufid, **el-İfsah**, s. 27-241. Bkz. El-Emînî, **el-Gadir**, 10.156-171. Gadir-i Hum olayının tahakkuk ettiğine dair Ehl-i Sünnet kaynaklarından sahih, zayıf, mevzu demeden ne bulduysa kitabına dolduran el-Emînî Hz. Ali'nin imâmeti söz konusu olunca Ehl-i Sünnet kaynaklarının tümünü uydurma ve yalan haberlerle dopdolu "ukzube, safsata, ebâtil" kaynakları olarak göstermektedir. Örneğin atıfta bulunduğumuz sayfalarda aşere-i mübeşşereye ağır hakaret ve ithamlarda bulunmaktadır.

⁴⁸ en-Nesefî, Meymûn b. Muhammed, **Bahru'l-Kelâm**, Tahk. Veliyuddîn M. Salih el-Farfûr, Dâru'l-Farfûr, Dimaşk, 2000, s. 261-267.

⁴⁹ İbn Ahmed b. Hanbel, 229.

⁵⁰ Gadir-i Hum olayı hakkında bkz. Adnan Demircan, **Hiz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı**, Beyân Yay., st., 1996; Ayetullâh Ca'fer es-Subhânî, **Muhâderât fi'l-İlâhiyyât**, Telhis: Alî er-Rabbânî Gulpeyânî, Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, Kum, 1431, 366-370; Ayetullâh Ca'fer es-Sübhânî, **el-İlâhiyyât**, Thk. Hasan Muhammed Mekkî el-Âmilî, el-Merkezu'l-Âlemiyye Lid'-Dirâsât el-İslâmiyye, Kum, 1990, 2., 584-605. Ayrıca Sünnî ve Şîî muhaddisler, tarihçiler ve müfessirlerin önde gelenlerinden Gadir-i Hum Olayı'nu ele alan kaynaklar için bkz. Ayetullah el-Uzmâ Hüseyin Vâhid Horâsanî, **Usûlu'd-Dîn İle Tanuşma**, Terc. Cafer Bendiderya, Bagru'l-Ulum Yay., İst., 2009, 146-147. Sübhânî, bu hadisi rivâyet eden râvîleri saymış, 14. asra kadar yazılan en önemli kaynaklarda adı geçen râvîlerin sayısının 369 olduğunu belirtmektedir. Sübhânî, **İlâhiyyât**, 589.

ve sözü mü, yoksa Ehl-i Sünnet'in iddia ettiği gibi "Hz. Ebu Bekir namaz kıldırır" ifâdesindeki gibi onun halîfeliğine işâret eden bir söz müdür? Hadisin zahirinden her iki sonucu çıkarmak da mümkündür. Ancak dikkatli bir okuma tarzı ile değerlendirildiğinde hadiste geçen Hz. Ali'nin söz konusu ifâdesinin "Rasûlullah bana işâret etti ama insanlar Hz. Ebû Bekîr'i seçince ben de râzî oldum!" anlamında değil, "Rasûlullah vefat edince Hz. Ebu Bekir'e işâret etti. İnsanlar onun için Ebu Bekir'i seçtiler, ben de râzî oldum!" anlamında yorumlanması daha doğru görünmektedir. İşte Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, hadisi bu anlamı desteklemek amacıyla rivâyet etmektedir.

Kays b. Abbâd'ın rivâyet ettiği hadiste Hz. Ali şöyle demiştir: "Vallahi Allah'ın Rasûlü, insanlara yaptığı ahidden başka bir ahdi bana yapmamıştır. Fakat insanlar Osmân'a karşı isyân edip o olayları işleyince ve onu öldürünce ben o zaman insanlar içinde bu işe en çok hakkı olanın kendim olduğunu düşünürdüm. Nitekim bu düşüncem de doğrulandı. Allah, bizim isâbet mi ettiğimizi veya hataya mı düştüğümüzü en iyi bilendir."⁵¹ Burada Hz. Ali, Hz. Osmân'ın şehid edildiği dönemde, insanlar içinde kendisinin imâmeti en çok hak eden zat olduğunu düşündüğünü, insanların da kendisine bey'at ederek bu düşüncesini onayladığını, ancak işin doğrusunun veya yanlısının Allah (c.c.) tarafından daha iyi bilindiğini söylemektedir. Bütün bunlar, Şîa'nın nass ve tayin inancı ile diğer halîfelerle ilgili iddialarının aşağıdaki dört şekilde reddedildiğini göstermektedir:

a. Hz. Ali "sonra (ثم)" kelimesini kullanarak "Hz. Osmân'dan sonra" bu işi en çok hak edenin kendisi olduğunu, yani kendisinin ancak Hz. Osman'dan sonra halîfelik işine layık olduğunu düşündüğünü söylemiştir.

b. Hz. Ali, "düşündüm" diyerek bu işin nass ve tayinle olmadığını, bunun bir "görüş ve ictihad" olduğunu söylemiştir.

c. Hz. Ali, insanların bu işi onayladığını söyleyerek bu işin "seçim ve bey'at" işi olduğunu ifâde etmiştir.

d. Hz. Ali, kendisinin halîfe seçilmesinin isâbetli mi, yoksa hatalı mı olduğunu en iyi Allah'ın bildiğini söyleyerek, bu işin "ictihad ve görüş" olduğunu, yani "nass ve tayinle olmadığını" belirtmektedir.

Diğer bir rivâyet türünde ise Şîa'nın diğer halîfelerle ilgili görüşüne dair önemli reddiyeler yapılmaktadır. Buna göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s) bana, "Ey Ali, sen ve senin Şîan cennettesiniz. Bir kavim gelecektir ki, onların bir lakabı olacak, onlara "Ra-

⁵¹ İbn Ahmed b. Hanbel, 221.

fiziler" denilecek. Eğer onlara yetişirsen onları öldür. Çünkü onlar müşriktirler." Hz. Ali dedi ki: "Onlar biz Ehl-i Beytin sevgisine kendilerini nispet ederler, hâlbuki öyle değildirlere. Bunun delili de şudur: Onlar, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e söverler."⁵² Abdullah b. Ahmed b. Hanbel bu hadisi rivâyet ettikten sonra diyor ki: "Babama (yani Ahmed b. Hanbel'e) "Rafiziler kimdir?" diye sorduğumda "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e küfür ve hakaret edenlerdir." dedi."⁵³ Burada "Şîa" ile "Rafiziyye" arasında bir ayırım yapılmaktadır. Hz. Ali'yi seven, severken de aşırıya gitmeyen, ayrıca Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e küfretmeyen ve sataşmayan taraftarlarına, onunla beraber yaşayan, ona yardım eden ve onunla birlikte savaşanlara "Şîa" denilmiş, onların Cennetlik olduğuna dair Hz. Peygamber Efendimizden hadis rivâyet edilmiştir.⁵⁴ Ancak Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi iddiasında bulunup Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e söven ve onlara sataşanlara da "Rafiziyye" adı verilmiştir. Böylece Hz. Ali'den rivâyet edilen hadisle istidlal edilerek bunların Ehl-i Beyt sevgisine mensup olmadıkları belirtilmiştir.

Hz. Ebu Bekir ve diğer halifelerle ilgili rivâyet edilen dikkat çekici bir hadis de şudur: Sa'saa b. Sûhân bir hutbe okudu. Hutbesinde Hz. Âdem'in yaratılışından, milletlerin oluşumundan, cahiliyye döneminden ve Hz. Peygamber'den bahsetti ve sonra şöyle dedi: "Hz. Peygamber (s.a.s) kabzedildi. Allah (c.c.) Ebu Bekir'i ona halife kıldı. O da mushaftı topladı, kelâle⁵⁵ hakkında hüküm verdi. Sonra Allah kendisine rahmet eylesin Ebu Bekir vefat etti ve (Allah) Hz. Ömer'i halife kıldı. O da atıyyeler dağıttı, divânlar kurdu, şehirler te'sîs etti. Sonra Allah kendisine de rahmet eylesin, Hz. Ömer katledildi. İnsanlar onun yerine Hz. Osmân'ı halife yaptılar."⁵⁶ Burada bir taraftan ilk üç halifenin meşruiyeti savunulurken, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği Allah'a nisbet edilmek suretiyle Şîa'nın reddedilen "nass ve ta'yîn" görüşünün başka bir çeşidi savunulduğu imajı doğmaktadır. Zira şayet İmâm, nass ve tayin ile seçilmeyecekse, Hz. Ebu Bekir'in Allah (c.c.) tarafından halife kılındığını söylemek, çelişkiye düşmek anlamına gelmektedir. Ehl-i Sünnet kelâmcıları çelişki gibi görünen bu durumu te'lif ve te'vil etmek için işârî belirlemenin nas ve ta'yîn anlamına gelmediğini ifade etmektedirler.⁵⁷ Aslında tartışmayı nassların zahiri üzerinden sürdürüp

⁵² İbn Ahmed b. Hanbel, 222.

⁵³ İbn Ahmed b. Hanbel, 222.

⁵⁴ İbn Ahmed b. Hanbel, 223, 227.

⁵⁵ Kelâle miras hukuku ile ilgili bir kavram olup babası ve evladı olmayan kişiyi ifade eder. Bkz. Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed en-Neseî, **Medâriku't-Te'nzil ve Hakâiku't-Te'vil**, Tahk. Mervân Muhammed eş-Şîar, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2005, 1/207.

⁵⁶ İbn Ahmed b. Hanbel, 223.

⁵⁷ es-Semerkindî, Hakim, **Sevâd-ı A'zam**, Terc. Sıdkı Güllü, Bedir Yay., İstanbul 1993, s.52-53; Eş'arî, **İbâne**, s. 90; Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, **el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Tahk. Muhammed

karşılıklı nass ithâmına kadar götürmek doğru değildir. Zira yukarıda naklettiğimiz hadisten söz konusu zâtın Şîa'nın nass teorisi gibi bir teoriyi savunduğu görüşü doğmaz. Aksine buradan şu anlaşılmalıdır: Allah'ın yardımıyla Ashabı Kiram, Hz Ebu Bekir'e beyat etti. Diğer bir ifadeyle bu ifade "Allah, ilk halifeliği Hz Ebu Bekir'e nasip etti" anlamına gelmektedir.

3.4. Nass İddiasının Ehl-i Beyt İmamlarının Sözüyle Reddi

Şîi alimler Hz. Ali'nin ilâhî nass tarafından ta'yîn edildiğini savunurken Ehl-i Sünnet kaynaklarından bir çok hadis rivâyet etmekte, ilk üç halifenin gâsıb ve zâlim olduklarını, Hz. Ali'ye ait bu hakkı haksız yere ellerine geçirdiklerini ifade etmektedirler. Özellikle Ehl-i Beyt ile ilgili Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında rivayet edilen tüm rivayetleri kabul etmiş gibi görünerek nakletmekte, daha sonra da sonuç olarak Hz. Ali'nin nass ve ta'yîn sonucu meşru imam olduğunu bazen zımnen, bazen de sarahaten ifade etmektedirler.⁵⁸ Örneğin el-Kuleynî el-Kâfî adlı eserinde Kitâbu'l-Hüccce bölümünde, Allâme el-Emînî de el-Gadîr adlı meşhur eserinde nass iddiasını bir çok ayet ve hadisle isbat etmeye çalıştıktan sonra "Bütün bunlardan sonra nasıl olur da ihtiyâr/seçim seçme hakları olabilir?" istifham-i inkârî anlamında soru sormaktadırlar.⁵⁹

Sünnî kelâmcılar bu iddialara ciddî itirazlara mahal vermeyecek şekilde akli ve nakli delilleri kullanarak cevap vermektedirler.⁶⁰ Ancak Şîilerin söz konusu istidlâl ve cevapları kabul etmeleri bu kadar kolay görülmemektedir.⁶¹ Bu sebeple münazara ilminin bir gereği olarak Hz. Ali dışındaki halîfelerden ve onun Şîa'sından kabul etmedikleri sahabîlerden gelen rivâyetleri kabul etmeyen Şîa'ya, Ehl-i Beyt imamlarının sözleri hatırlatılarak cevap verme yolu denenmiştir. Bu metodu en etkili şekilde kullanan Sünnî âlimlerden biri de Beyhakî'dir. Beyhakî, Ehl-i Beyt'e mensup imâmın sözlerinden istişhad etme metodunu diğer âlimlere nispeten daha ileri safhaya götürüp üç ayrı istiş-

Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 81-83; Eş'arî, **Makâlât**, s.257; Pezdevi, Ebu'l-Yusr, Muhammed, **Ehl-i Sünnet Akaidi**, Terc. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yay., 1994, s.263; Neseî, Ebu'l-Muîn, **Tabsıra**, 2/462-463.

⁵⁸ el-Emînî, **el-Gadîr**, 10. 33.

⁵⁹ Kuleynî, **el-Kâfî**, 1. 259; el-Emînî, **el-Gadîr**, 1.33-39.

⁶⁰ Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5.261; Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Sünnet Siyâset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması," s. 15.

⁶¹ Şîa Ehl-i Sünnet kanalıyla gelen rivayetlerden kendi düşüncelerine ve rivayetlerine uygun olanları mezheplerinin hakkaniyetini Sünnîlere isbat etmek amacıyla kullanmalarına rağmen uydurma/mevzu kabul etmektedir. Bkz. El-Emînî en-Necfî, Abdülhüseyn Ahmed, **el-Gadîr fî'l-Kitabi ve's-Sünneti ve'l-Edeb**, Müessesetu'l-A'lâmîy, Beyrut, 1994, 10.171; el-Askerî, Şeyh Necmuddîn Ca'fer b. Muhammed, **el-Mehdî'l-Mew'ûdu'l-Muntazar inde Ulemâi Ehli's-Sünneti ve'l-İmâmiyye**, Müessesetu'l-İmâm Mehdî, Tahran, 1402, s. 3-4.

hatta bulunmaktadır ki, bu istişhadları üç ayrı madde halinde ele almak daha isâbetli olacaktır:

a. Nass İddiasının Hz. Ali'nin Sözleriyle Reddedilişi

Ehl-i Sünnet kelâmcıları Şîa'nın nass teorisini reddederken onların bu işi Hz. Ali'ye havale etmesi gerçeğinden hareketle sözü Hz. Ali'den yapılan rivâyetlere de getirip aslında bu tür iddianın Hz. Ali'nin haberi olmadan kendisine atfedildiğini isbat etmek istemektedir. Bu bağlamda Hz. Ali'nin muhtelif hutbelerinde geçen bazı ifadelerini Şîa'yı reddetmek için kullanmaktadır. Örneğin Sünnî kelâmcılardan Beyhakî şu rivâyeti zikretmektedir: "Emîrul'-Mü'minîn Hz. Ali b. Ebî Talib (r.a.), Rasûlullah (s.a.s.)'in kendisinin vefatından sonra hiç kimseyi halîfe tayin etmediğini itiraf etmiştir. Örneğin Şa'bî'nin Şakîk b. Selem'den rivâyet ettiğine göre Hz. Ali'ye "Üzerimize halîfe tayin et (استخلف علينا)!" denildiğinde şöyle buyurdu: "Rasûlullah (s.a.s.) halîfe tayin etmedi ki, ben de tayin edeyim. Fakat şayet Allah insanlar hakkında hayır murad ederse, Peygamberleri (s.a.s.)'inden sonra onları, en hayırlı olanlarının etrafında topladığı gibi bu insanları da en hayırlı olanlarının etrafında toplar."⁶² Amr b. Süfyan'ın rivâyetine göre Hz. Ali, Cemel gününde insanların huzuruna çıktığında şöyle buyurdu: "Ey İnsanlar! Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.s.) bu emirlik işinde bizlere herhangi bir şey ahdetmedi. Taki bizler, Ebu Bekir'i kendi re'ylерimizle halîfe olarak seçtik. O da yolu bitinceye kadar bu işi yaptı ve istikamet üzere yürüdü. Sonra Ebu Bekir kendi re'yine göre Hz. Ömer'i halîfe tayin etmeyi uygun gördü. O da bu işi dinin damarlarına işleyinceye kadar yürüttü ve istikâmet üzere yürüdü. Ondan sonra bir kısım kavimler çıkıp da bu dünyayı talep ettiler. Bundan sonra Allah'ın, hakkında hükmünü verdiği bir takım olaylar meydana geldi!"⁶³

Hz. Ali'nin bu sözleriyle onun halîfe veya veliyyu'l-emr olarak tayin edildiği görüşünü reddeden Beyhakî, bir de Hz. Ali'yi Hz. Ebu Bekir'den üstün görenlere yönelik olarak onun şu sözünü de nakletmektedir: "Hakem b. Hacer dedi ki: Hz. Ali Basra'da bize hitap ederken şöyle dedi: "Dikkat ediniz, hiç kimse beni Ebu Bekir ve Ömer'e üstün saymasın! Beni onlardan üstün gören birisi huzuruma getirildiğinde ona mutlaka iftira cezasını uygularım!"⁶⁴ Böylece Hz. Ali'nin sözünden hareketle kendilerini ona nisbet eden Şîi ulemanın görüşleri reddedilmektedir.

⁶² Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *el-İ'tikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîlî'r-Reşâd Alâ Mezhebi's-Selefi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâeti*, Tahk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Daru'l-Yemâme, Beyrut, 1998, 481.

⁶³ Beyhakî, *İ'tikad*, 481-482.

⁶⁴ Beyhakî, *İ'tikad*, 482.

b. Nass İddiasının Hasan b. Hasan'ın Kardeşlerinin Sözüyle Reddedilişi

Beyhakî şöyle der: “Bu ve bu anlama gelen tüm iddiaların cevabı, yukarıda rivâyet ettiğimiz Hasan b. Hasan'a ait sözler ile onun kardeşlerinin sözleridir. Abdullah b. Hasan'ın kardeşleri şöyle demiştir: “Şu, Hz. Ali'nin aciz olduğunu ve Allah'ın Rasûlü (s.a.s.)'in ona bir takım emirler emredip de Hz. Ali'nin o emirleri yerine getirmediğini iddia eden adam da kimdir? Hz. Ali'ye Rasûlullah (s.a.s.)'in bazı emirleri emrettiğini, Hz. Ali'nin de kalkıp onları yerine getirmediğini iddia eden bir kavmin bu iddiası Hz. Ali'ye noksanlık ve acizlik nispet etmek açısından yeter de artar!”⁶⁵ Böylece Hz. Hasan'ın oğlu Hasan, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ali'nin hakkını gasp ettiğini iddia eden Şiilere, bu iddianın aslında Hz. Ali'yi aciz ve korkak göstermek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Zira şayet Şîa'nın iddia ettiği gibi, Hz. Alî bizzat Hz. Peygamber tarafından nass ile tayin edilmiş olsaydı, Hz. Ali'nin bu hakkından vaz geçmemesi ve Hz. Muaviye ile yaptığı savaşları devam etmesi, Haricîlerin iddia ettiği gibi hakem olayına razı olmaması, kendi otoritesini kabul etmeyen herkese karşı sürekli savaşması gerekecekti.

c. Muhammed el-Bakır ve Ca'fer es-Sadık (v.148/765)'ın Hz. Ebu Bekir Hakkındaki Sözleri

Muhammed Bakır ve Ca'fer-i Sadık Şiilerin mezhebi anlayışlarını dayandırdıkları çok önemli iki şahsiyettir. Zira her iki imam, Şîa'nın siyâset ve savaş meydanlarından ilim ve irfan alanına çekilmesini sağlamış, İslâm dünyasında bugüne kadar devam eden bir ilim silsilesinin meydana gelmesini sağlamışlardır. Özellikle Ca'fer es-Sadık'ın ilmî faaliyetleri Şîa tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.⁶⁶ Ehl-i Sünnet Şîa'yı reddederken bir taraftan kabul etmek zorunda oldukları delilleri zikretme yolunu seçerken bir diğer taraftan bizzat kendilerinin de en az Şiiler kadar değer verdikleri bu zatların tecrübesinden istifade etmektedir.⁶⁷ Zira Ehl-i Sünnet mezhep imamlarının ilim silsilesi de İmam Cafer'e ve babasına dayandırılmaktadır. Örneğin İmam Ebu Hanîfe'nin hem onun öğrencisi, hem de üvey evladı olduğu rivâyet edilmiştir.⁶⁸ İmam Malik b. Enes, Şu'be b.

⁶⁵ Beyhakî, *İ'tikad*, 481.

⁶⁶ Mustafa Öz, *İmamiyye Şîasında Onikinci İmam ve Mehdî İnancı*, İfav Yay., İst, 1995, 11-12; Bozan, 68-69.

⁶⁷ Bkz. el-Emînî, *el-Gadîr*, 10.539-542.

⁶⁸ Hasan Basrî Çantay, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, Ankara, 1985, 2; Ebu'l-A'la Mevdudî, *Hilâfet ve Saltanat*, Terc. Ali Genceli, Hilal Yay., İstanbul, tsz., 314; Muammer Esen, *Ehl-i Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişim Süreci*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009, 150.

Haccac, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyh gibi Sünnî imamlar Ca'fer es-Sadık'tan hadis rivâyet etmişlerdir.⁶⁹

Beyhakî Sünnî ve Şîî çevrelerde bu iki imâmın sahip olduğu saygınlığa binâen onlardan nass iddiası hususunda bazı rivâyetlerde bulunmuş ve bu rivâyetlerle Şîa'nın birçok görüşünü tenkîd ve reddetmiştir. Onların nass iddiasını reddetmek için de şu hadisi rivâyet etmiştir: "Salim b. Ebî Hafsa el-Aclî der ki: Ben Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali ve Ca'fer b. Muhammed'e Ebu Bekir ve Ömer hakkında sordum. İkisi de bana dediler ki: "Ey Sâlim, onlara dost ol ve ve onların düşmanlarından beri ol! Çünkü her ikisi de benim hidâyet önderlerimdir. Salim dedi ki: Ca'fer b. Muhammed bana şunu da söyledi: "Ey Sâlim kişi dedesine söver mi? Ebu Bekir benim dedemdir! (أيسب الرجل جده؟ أبو بكر جدى) Şayet ben o ikisine dostluk yapmaz, düşmanlarından da teberri etmezsem kıyâmet gününde Hz. Muhammed'in şefaati bana ulaşmaz!"⁷⁰

Beyhakî buradaki dedelik ilişkisini Ebu İsa (Tirmizî)'den şöyle nakleder: "Ca'fer b. Muhammed'in annesi Ümmü Ferme, Hz. Ebu Bekir'in oğlu Kasım'ın kızı idi. Bunu bana Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) evlatlarından bazısı haber verdiler."⁷¹ Böylece Ehl-i Beyti sevdiğini iddia eden bir kısım insanların, Ehl-i Beyt'in sevdiklerini sevmediğini, özellikle dini konularının yanı sıra akrabalık ve hısımlık konularına rağmen Ehl-i Beyt düşmanı olarak gösterdiklerini ifade etmektedir. Şayet Hz. Ali ve diğer Ehl-i Beyt İmâmlarının bu sözleri sahih ve vaki ise, mezhebî anlayışını Ehl-i Beyt imamlarının faziletine ve imamların masumiyeti esasına dayandıran Şîa'nın, on dört asırlık iddialarını yeniden gözden geçirmesi gerekecektir.

Aslında bu usûlü Beyhakî'den önce Abdullah b. Ahmed b. Hanbel es-Sünne adlı eserinde takip etmiş ve Şîa'nın iddialarını Ehl-i Beyt imâmlarının sözleriyle çürütmeye çalışmıştı. Abdullah b. Ahmed'in es-Sünne adlı eserinde "Hz. Ali'nin Evladının Görüşleri (قول اولاد على رضى الله عنهم)" şeklindeki başlık altında Hz. Ali'nin oğulları ve torunlarının Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve diğer sahabîlerle ilgili sözleri nakledilmektedir. Burada bir kaç örnek vermekte yarar vardır:

a. Zeyd b. Ali: "Ebu Bekir ve Ömer'e dost ol. Onlardan teberri edenlerden tevbe edinceye kadar sen de teberri et."⁷² demiştir.

⁶⁹ Bozan, 69.

⁷⁰ Beyhakî, **İ'tikad**, 483.

⁷¹ Beyhakî, **İ'tikad**, 483. Krş. el-Emînî, **el-Gadîr**, 10.539-542.

⁷² İbn Ahmed b. Hanbel, 226.

b. Ebu Ca'fer (Muhammed Bakır) dedi ki: "Ebu Bekir ve Ömer'e dost ol. İkişiyile ilgili bir günah varsa hepsi de boynuma olsun."⁷³

c. Cafer b. Muhammed (es-Sadık) dedi ki: "Ebu Bekir ve Ömer'den teberri eden den Allah beridir!"⁷⁴ Cafer es-Sadık şöyle de demiştir: "Ebu Bekir benim dedemdir. İnsan hiç kendi dedesine söver mi?"⁷⁵ Yine şöyle demiştir: "Şayet ikisine dostluk yapmazsam ve ikisinin düşmanlarından teberi etmezsem kıyamet gününde Hz. Muhammed'in şefaati bana nail olmasın!"⁷⁶

d. Hz. Ömer tarafından sürgün edilen Negrân rahipleri gelip eski yerlerine iade edilme talebinde bulununca Hz. Ali bu öneriyi reddetti ve şöyle dedi: "Hayır, çünkü Ömer, işi doğru yapan birisidir."⁷⁷

e. Muhammed b. Ali el-Hanefiyye diyor ki: "Babam'a Rasûlullah'tan sonra insanların en hayırlısı kimdir?" diye sordum, "Ebu Bekir!" dedi. "Sonra kim?" diye sordum, "Sonra Ömer!" dedi. Ben de sırayla sorduğumda başkalarını söyleyeceğinden korktuğum için "Sonra da Sen misin? dediğimde "Hayır, ben de insanlardan bir insanım. Benim de iyiliklerim ve günahlarım vardır. Allah dilediğini yapar." diye cevap verdi.⁷⁸

Ahmed b. Hanbel ile oğlu Abdullah ve Beyhakî örneğinde görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet kelâmcıları imâmet ve hilâfet konusunu râşit halîfeler bağlamında ele almakta, konuyla ilgili görüş ve eleştirilerini daha çok Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti ekseninde sunmaktadırlar. Onlar Bu konuda Şia ve benzeri bazı fırkaların itirazını kabul etmemekte, onların itirazlarında gündeme getirdikleri hususların Hz. Ebu Bekir'in imâmetine ve meşruiyetine zarar vermediğini belirtmektedirler.⁷⁹ Bunun sebebi ise, Şîi karakterli hilâfet ve imâmet nazariyelerinin bir sonucu olarak Şîi kelâmcıların Hz. Ebu Bekir'in haksız yere halîfe seçtikleri şeklindeki görüşleridir.⁸⁰ Şayet bu görüşü yerleştirmek üzere ifâde ettikleri iddialar çürütülmezse, Ehl-i Sünnet'in imâmetle ilgili görüşleri temelsiz kalacak, Şîa'nın iddiaları kuvvet kazanacaktır. Başka bir ifadeyle söylersek, şayet

⁷³ İbn Ahmed b. Hanbel, 226.

⁷⁴ İbn Ahmed b. Hanbel, 227.

⁷⁵ İbn Ahmed b. Hanbel, 227.

⁷⁶ İbn Ahmed b. Hanbel, 227.

⁷⁷ İbn Ahmed b. Hanbel, 227.

⁷⁸ İbn Ahmed b. Hanbel, 232-233.

⁷⁹ Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsıra*, 2/460-479; Taftazânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, Tahk. Abdurrahmân Umeyre, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1998, 5/263; Ünalın, *Ehl-i Sünnet ve Şia'nın İmâmette Dayandığı Hadisler*, s. 69-70.

⁸⁰ el-Eminî, *el-Gadîr*, 11. 17-32.

Hız. Ebu Bekir'in hilâfetinin haksız olduğu ispat edilirse, diğer halîfelerin hilâfetinin meşruiyeti de silsile yoluyla ve kendiliğinden düşmüş olacaktır. İşte bu sebeptendir ki, hem Şîa, hem de Sünnî mezhepler bu konuya fazla yer vermektedirler. Nitekim Eş'arî ve diğer Sünnî kelâmcılarda da aynı tavrı görmekteyiz. Onlar son üç halîfenin meşruiyetini ilk halîfe olan Hız. Ebu Bekir'inkine dayandırmaktadırlar.⁸¹ Buna göre, Ehl-i Sünnet'in diğer âlimleri de Hız. Ebu Bekir'in hilâfetini ispat ettiklerine dair kanaate vardıldıktan sonra diğer üç halîfenin hilâfetini de silsile yoluyla isbât etmiş olduklarını ifâde etmektedirler. Bu sebeple Şîa'nın bazı iddialarının Muhammed el-Bakır ve Ca'fer es-Sadık tarafından reddedildiğini ifâde ve ispat etmek son derece önemlidir.⁸²

3.5. Hız. Muâviye Hakındaki Şîi Tavra Reddiye

Şîa, nass ve tayin teorisinin bir gereği olarak Hız. Ali ile münâsebetini beğenmedikleri birçok sahabeye sataşmaktadır. Şîa'nın en çok sataştığı şahıs ise Muâviye'dir. Zira Hız. Ali karşısında fiilî olarak savaşmış, onun hilâfetine baş kaldırmış, bu sebeple de Müslümanların birliğinin dağılmasına, güçlerinin kırılmasına, sahabeden ve tabiûndan birçok zâtın öldürülmesine yol açan siyâsî ve askerî olayların zuhûruna sebep olmuştur. Şîa, tüm bu sebeplerden dolayı Hız. Muâviye hakkında çok ileri sataşmalarda bulunmaktadır. Onunla savaşan sahabîleri bile tekfir boyutuna giden ithamlarla ifade etmektedirler. Bu konuda el-Emînî'nin el-Gadîr adlı eserinde yüzlerce itham ve iddia bulunmaktadır.⁸³ Hatta Hız. Peygamber'den sonra sahabelerin çoğunluğunun "mürted" olduğunu bile iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir. Zira en mutevassıt görülen Şîi alimlere göre "Ali'nin en efdal şahıs olduğunu kabul etmeyenler" ve "ona karşı savaşanlar" kafirdir.⁸⁴ Örneğin Allâme Meclîsî İmâm Ca'fer Sâdık'dan şöyle bir rivâyette bulunmaktadır: "Şâm ehli Rum ehlinden daha şerirdir. Medîne ehli, Mekke ehlinden daha şerirdir. Mekke ehli de Allah'ı cehrî olarak inkar ediyorlar. Medîne ehli ise onlardan yetmiş kat daha kötüdür."⁸⁵ Yine İmâm-ı Ca'fer'in şunu söylediğini de rivâyet etmektedir: "Bizim düşmanla-

⁸¹ Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsıra*, 2/460-479; Taftazânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsîd*, Tahk. Abdurrahmân Umeyre, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1998, 5/263; Ünalın, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın İmâmette Dayandığı Hadisler*, s. 69-70; Ebu'l-Müntehâ, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, Salah Bilici Yay., İstanbul 1988, s. 16-17; Eş'arî, *İbâne*, s. 90; Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, Tahk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 81-83; Eş'arî, *Makâlât*, s.257. Krş. Pezdevi, Ebu'l-Yusr, Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, Terc. Şerafettin Gölçük, Kayıhan Yay., 1994, s.263; Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsıra*, 2/462-463.

⁸² Ca'fer es-Sadık'ın bazı Şîi taifelerinin kendilerine nisbet ettikleri bir takım iddialar hakkındaki rahatsızlığı ve reddiyeleri hakkında fazla bilgi için bkz. Bozan, 89-96.

⁸³ el-Emînî, **el-Gadîr**, 11. 176-450.

⁸⁴ el-Hemedânî, Ahmed er-Rahmânî, **el-İmâm Ali b. Ebi Tâlib**, el-Munîr li't-Tabaa, 1375, s. 184-199.

⁸⁵ el-Hemedânî, **el-İmâm Ali**, s. 190. (Meclîsî, **Bihâru'l-Envâr**, 8.367'den naklen)

rımızın ve bize zülmedenlerin küfründen şüphe eden de kafirdir.”⁸⁶ Hemedânî “Hz. Ali’ye muhâlif olan nâsıb kesiminin kâfir olduğu bahsi”⁸⁷ başlığı altında “nâsıb” kelimesinin kapsamına giren beş kısımdan birinin de “Başka birisini Hz. Ali’den efdal kabul edenler” olduğunu söylemektedir.⁸⁸

Ehl-i Sünnet kelâmcıları Şîa'nın Hz. Muaviye hakkındaki tavır ve iddialarını reddetmek için diğer sahabî ve tabîilerden yaptıkları gibi, Hz. Ali ve diğer Ehl-i Beyt imamlarından da bir takım rivâyetlerde bulunmuşlardır. Bu rivâyetlerde Hz. Ali ve diğer Ehl-i Beyt imamlarının söz ve hareketlerinden örnekler verilmekte, böylece Hz. Muaviye'nin sahabîliği, hakkında yapılan ithâm ve iddialardan uzak olduğu,⁸⁹ Hz. Ali ile giriştiği mücadelenin onun mertebesini zedelediği ve icraatlarının ictihad olduğunu ifade etmektedirler.⁹⁰ Bu konuda en ileri seviyeye giden savunmacı sünnî kelâmcı ise el-Ferrâ'dır. el-Ferrâ mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'in bu konuda açtığı çığır çok ileri safhaya götürmüştür. Burada her ikisinden bir kaç örnek vereceğiz.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Şîa'nın bu düşüncelerini cevaplandırmak için biz-zat Hz. Ali'nin ağzından rivâyet edilen bir hadisi naklederek, onları kendi İmâmlarının sözüyle tenkîd etmektedir. Haris el-A'var, Hz. Ali'den şu sözü işittiğini söylemiştir: “*Muâviye'nin emirliğini kerih görmeyiniz. Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, sizinle, kopan başakların yere düşmesi gibi, insanların başlarının omuzlarının üzerinden ayrılıp düşeceği zaman arasında çok az zaman kalmıştır ki, bu zaman da Muâviye'nin sizden ayrılacağı zamandır!*”⁹¹ Ebu Sâdık'ın rivâyetine göre ise Hz. Ali şöyle demiştir: “*Muhakkak ki Muâviye sizlere galip gelecektir.*” Ona “*Onunla savaşmayacak mısın?*” denilince “*Hayır!*” dedi.⁹²

el-Ferrâ da Muaviye'nin hâdî ve mehdî, emîn olduğu, Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e halife olduklarında onu görevlendirilmelerinin tavsiye edildiği, birçok memleketlerin eline geçeceği, onun Şam ve çevresinin ganimetlerini eline geçireceği ve oranın yönetimine geleceği şeklinde bir çok rivâyetlerde bulunmakta-

⁸⁶ el-Hemedânî, **el-İmâm Ali**, s. 187.

⁸⁷ el-Hemedânî, **el-İmâm Ali**, s. 148.

⁸⁸ el-Hemedânî, **el-İmâm Ali**, s.194. Krş. Cüveynî, **el-Giyâsi**, s. 19.

⁸⁹ Hz. Muaviye hakkındaki Şîi iddiaları hakkında bkz. El-Emînî, **el-Gadîr**, 11. 176-450.

⁹⁰ Neseî, Ebu'l-Muîn, **Tabşıra**, 2/498-503; Pezdevî, s. 283-284; Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsîd**, 5/308.

⁹¹ İbn Ahmed b. Hanbel, 223.

⁹² İbn Ahmed b. Hanbel, 223.

dır.⁹³ Bu tür rivâyetlerle Şîa'nın ve Hz. Muaviye muhâlifî diğêr fırkaların iddialarına cevap vermektedir.⁹⁴

Eski tarihî ve mezhebî çatışma ve sataşmaların sıcağı sıcağına sürdüğü dönemlerde Hz. Muaviye hakkında ileri düzeyde eleştiri ve hakaret ifadeleri kullanıldığı gibi, Şîi-Sünnî diyalogundan bahsedilen günümüzde de bu konudaki eski tavır terk edilmiş değildir. Örneğin günümüz Şîilerinden Fazlullâh Kumpânî Hz. Muâviye hakkında şu ifâdeleri kullanmaktadır: "Muâviye, karakter olarak oldukça kötü ve kâfir bir anababadan dünyaya geldi ki, irsî gereğince her ikisinin kötülüğünü ve pislüğünü miras almıştır. ... Annesi Hind, cahiliyye döneminde kötü işleri ve fahişeliği ile meşhûr idi. Muâviye de böyle bir dönemde ondan doğmuştur. .. Muâviye işte böyle bir anababadan dünyaya gelmişti. Onların zatî pislik ve ahlakî rezâletlerine sahipti. O da babası gibi Müslümanların aleyhine olan bütün savaşlara katılmış ve kılıç korkusu ile Müslüman olmuştur. Ancak kalbine imân girmediği gibi, fırsat buldukça İslâm'ın mahvına da çalışıyordu." ⁹⁵ İşte Ehl-i Sünnet âlimleri eskide olduğu gibi günümüzde de Şîi âlimlerin bu şekildeki söz ve görüşlerini başta Hz. Ali ve Ehl-i Beyt imamlarının ahlak, edeb, hak-hukuk, din ve imân anlayına ugun görmemişler, bu tür sığ ve basit tartışma metotlarına tenezül etmeden, sahabenin fazileti ile ilgili âyet ve hadisler zikrederek müslümana yakışır bir vakar ve edeb üzerinde durmayı yeğlemişlerdir.⁹⁶

3.6. Hz. Ali'nin Faziletinin Açıklanışı ve Hakkındaki Rivâyetler

Ehl-i Sünnet kelâmcıları ilk üç halîfenin meşruiyetini savunurken onların fazîleti ve halîfeliği hak ettikleri konusunda birçok hadis rivâyet etmektedirler. Hadis ve tarih kitaplarında geçen rivayetlerin yanı sıra Akaid ve Kelâm kitaplarında da bol miktarda

⁹³ Ebu Ya'la Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ, **el-Mu'temed fi Usulî'd-Din**, Zahiriyye Kütüphanesi, Dimaşk, tsz., (Yusuf İbiş, **Nusûsu'l-Fikri's-Siyâsî el-İslâmî (el-İmâme İnde's-Sünne)**, Dâru't-Talia, Beyrut, 1966 içinde), 208-210.

⁹⁴ Şîa'nın Hz. Muaviye hakkındaki iddiaları ve görüşleri hakkında bilgi için bkz. El-Emînî, el-Gadîr, s. 172-450. Bu sayfalarda el-Emînî "Muaviye ve içki, Muaviye ribayı yiyor, Muaviye seferiliği tam kıldırıyor, Muaviye Cuma namazını Çarşamba günü kıldırıyor, Muaviye iki bacıyı bir nikahta topluyor, Muaviye sünnet tekbirleri terk ediyor, hutbeyi namaza takdim edişi, Allah'ın hadlerini terk edişi, caiz olmayan elbiseleri giyişi" gibi bir çok başlık altında Şîi ve sünnî kaynaklardan rivayetler gerekçesiyle ağır hükümler sarfetmektedir.

⁹⁵ Fazlullah Kumpani, **Hz. Ali Kimdir**, İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Yay., İnan, 1998, 165-167.

⁹⁶ Hz. Muâviye hakkında ileri sürülen bu iddialar hakkında bkz. Ali Muhammed Es-Sallâbî, **Muâviye b. Ebî Sufyân Şahsiyyetuhu ve Asruhu-Ed-Devletu's-Süfyâniyyetu**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006; Mollâ Mûsâ el-Celâlî, **er-Risâletu'd-Dâiyye ilâ Mahabbeti Muâviyye**, Sembol Yay., İst., 2009. Sallâbî bu tür iddiaların, özellikle zina iddiasının Cahiliyye döneminde Hind hakkında uydurulan bir iftira olduğunu, onun izzet-i nefse sahip ve danışılan bir kadın olduğunu belirtmektedir. Sallâbî, 27.

hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin metin ve senediyle ilgili tartışmalar yapılarak bir kısmı istidlal edilecek derecede kabul edilmekle edilmekle birlikte, bir kısmı da hadis kriterleri açısından yeterli görülmemektedir. Farklı sıhhat derecelerine sahip olmalarına rağmen Ehl-i Sünnet ve Şîa tarafından makbul görülen ve müştereken delil olarak kullanılan birçok hadis veya haber de bulunmaktadır. Şîa bu tür hadislerden hareketle Hz. Ali'nin dördüncü sıradaki imâmet ve velâyet hakkını ispat etmeye çalışırken, Ehl-i Sünnet de kendi görüş ve düşünceleri kapsamında değerlendirip yorumladığı bu hadislerden hareketle bir taraftan Hz. Ali'nin hilâfetini ispat etmekte, diğer taraftan da Şîa'nın nass ve tayin iddiasını reddetmektedir.⁹⁷

Bu konuda ilk dönem kelâmcılarından İbn Mendeh'in takip ettiği usûl gayet dikkat çekicidir. İbn Mendeh Hz. Ali ile ilgili hadisleri rivâyet etmekte, böylece onu eleştiren Hâricîlere ve Emevîlere karşı savunmaktadır. Burada ondan bir kaç hadis nakledeceğiz: Zerr b. Hubeyş'in rivâyet ettiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Nebî (s.a.s.), bana "Seni ancak mü'min olan sever, sana ancak münâfık olan buğzeder." diye ahitte bulundu."⁹⁸ Kays b. Abbâd'ın rivâyetine göre ise Hz. Ali b. Ebî Tâlib şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde husûmet için çağırılacak olanların ilki benim." Hz. Ali devamla şöyle buyurdu: "Rableri hakkında tartışan iki kişi işte bunlardır."⁹⁹ ayeti de bizim hakkımızda nazil oldu."¹⁰⁰ İbn Mendeh'in bu eserinde, bu tür hadislerin rivâyet edilmesiyle Hz. Ali'nin ashâb arasındaki özel konumuna dikkat çekilmektedir. Ancak hem Ehl-i Sünnet, hem de Şîa hadis kaynaklarında Hz. Ali ile ilgili rivâyet edilen daha açık ve daha dikkat çekici hadislerle fazla yer verilmediği de gözden kaçmamaktadır. Örneğin Hz. Ali'nin velâyetinden bahseden hadis (velâyet hadisi), menzîle hadisi, gadir-i hum hadisi gibi gerek Ehl-i Sünnet, gerekse de Şîa hadisçileri tarafından rivâyet edilen ve her iki fırkanın kelâmcıları tarafından uzun uzadıya tartışılan hadislerden pek bahsetmemektedir. Belki de yaşadığı dönemde Abbasî yöneticileri ile onlara karşı fiilî mücadele veren Şîî ve Alevî hareketler arasında "tarafsız" olduğunu ispat etmek veyahut "Şîî" ve "Alevî" ithâmına maruz kalmamak üzere "tedbîr" amaçlı olarak bu konuyu da kısa kesmiş olabilir.

⁹⁷ Hz. Ali'nin fazîleti ile ilgili hadisler için bkz. İbn Hacer el-Heytemî, **es-Sevaiku'l-Muhrika Alâ Ehli'r-Rıfî ve'd-Dalâli ve'z-Zendeka (Yıkıcı Yıldırımlar)**, Terc. Hasip Seven, Bedir Yay., İstanbul, 1990, 275-302; el-İmâm Şerefuddîn el-Âmilî - Şeyh Selîm el-Bişrî, **el-Mürâcaât**, Tahk. Şeyh Hüseyin er-Râdiy, Kâhîr, 1975, 163-175.

⁹⁸ İbn Mendeh Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk el-İsbahânî el-Abdî, **Kitâbu'l-İmân**, Tahk. Eymen Salih Şa'ban, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 200.

⁹⁹ Hac, 22/19.

¹⁰⁰ İbn Mendeh, 201. El-Emînî bu âyetin yukarıda belirtildiği şekilde te'vil edilmesini Kur'an ayetlerinin bağlamından kopartılarak tahrîf edildiğini iddia etmektedir. Bkz. El-Emînî, **el-Gadîr**, 11. 169-170.

Beyhakî ise bu konuya daha fazla yer vermekte ve Şîa'yı tenkîd ve reddetmek amacıyla Hz. Ali ile ilgili hadisleri rivâyet etmektedir. Bilindiği gibi Şîa, Hz. Peygamber'in bazı hadislerini yorumlayarak kendisinden sonra Hz. Ali'nin mevlâ, yani yönetici tayin edildiğini, buna rağmen Ensar ile Muhâcirlerin nebevî nassa aykırı davranarak Hz. Ebu Bekir'i halîfe seçtiklerini iddia etmektedir.¹⁰¹ Ehl-i Sünnet kelâmcıları ise bu iddiayı da aşağıda görüleceği üzere kesinlikle reddetmektedirler.

Ehl-i Sünnet'in hadisçi âlimlerinden Beyhakî, bu tür iddiaları Hz. Ebu Bekir ile ilgili başlık altında zikrettiği rivâyetlerle reddetmektedir. Onun bu konudaki ifâdesi şöyle başlamaktadır: "Müvâlât hadisine gelince, isnadı sahîh olmakla birlikte bu hadiste Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra velâyetine dair bir nass yoktur. Biz, fezâil bahsinde bu konudaki rivâyetlerle Hz. Peygamber'in kastettiği anlamı beyân etmiştik ki, o da şudur: Hz. Peygamber Hz. Ali'yi Yemen'e gönderdiğinde onun hakkında şikâyetler arttı, bazıları onun hakkında buğzlarını izhâr ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) onun hususiyetlerini zikretmek, ona yönelik sevgisini ifâde etmek ve onları Hz. Ali'yi sevmeye ve ona dost olmaya (*meveddet ve müvâlât*) teşvik edip ona düşmanlık yapmalarını terk ettirmek amacıyla şöyle buyurdu: "Ben kimin velisi isem, Ali de onun velisidir. (من كنت وليه)"¹⁰² Bazı rivâyetlere göre de şöyle buyurmuştur: "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. Ey Allahım, ona dostluk yapana dostluk yap, ona düşmanlık yapana düşmanlık yap (من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه)"¹⁰³ Burada "velâ" dan maksat, "İslâm dostluğu (ولاء الإسلام)" ve "İslâm sevgisi (ومودته)" dir. Buna göre Müslümanlar arasında birinin diğerine dost olması, birbirlerine düşmanlık yapmaması dinî bir görevdir. İşte bu anlamı Hz. Ali şöyle dile getirmiştir: "Dâneyi parçalayan ve ruh sahibi tüm varlıkları yaratan Allah'a yemin olsun ki Ümmî Nebî (s.a.s.) bana şu ahdi verdi: Şüphesiz beni ancak mü'min sever, bana ancak münaфіk buğzeder!"¹⁰⁴ Burada Hz. Ali'yi sevmek, ona dostluk yapmak ve düşmanlık yapmamak hususu, Müslümanları sevmek, onlara dostluk yapmak ve düşmanlık yapmamak şeklindeki genel hükme dâhil edilmiş, Hz. Ali'nin müvâlâtı şeklinde özel

¹⁰¹ İbn Bâbeveyh el-Kummî, 109-111; Şeyh Mufid Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Harisî, *el-İfsâh fî İmâmeti Emîri'l-Mü'minin Aleyhi's-Selâm*, Müessesetu'l-Bi'set, Kum, 1412, 32-35; Mâzenderânî, a.g.e., 215-220; el-Hüseyn b. Yûsuf b. Ali b. El-Mutahhar el-Hillî, *Keşfu'l-Murâd fi Şerhi Tecridi'l-İ'tikâd*, Kum, 1372, 224-227; Sübhânî, *el-İlâhiyyât*, 2.578-600.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5.347-350; Nesâî, Fezâil, 41; Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Tahk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, 2.130; İbn Hibbân Ebu Hatim Muhammed et-Temîmî, *es-Sahîh*, Tahk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, tsz., 6.930.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4.370; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Tahk. Muhammed Nasruriddin el-Albânî, Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1988, 45; İbn Hibbân, 6931.

¹⁰⁴ Beyhakî, *İ'tikâd*, 478.

bir durum reddedilmiştir. Ayrıca hadiste geçen “*velâ, mevlâ, velî, velâyet*” kavramları “*yönetici, yönetim*” anlamında değil “*dostluk, sevgi, yakınlık*” anlamında te’vîl edilmiştir. Bu anlamı desteklemek üzere de Beyhakî Sahâbeden Büreyde’nin Hz. Ali ile ilgili duygusunu delil göstermektedir. Büreyde Hz. Ali’yi Hz. Peygamber’e şikâyet ettiğinde Rasûlullah (s.a.s.) ona şöyle buyurdu: “*Sen Ali’ye mi buğzedersin? (أتبغض علياً؟)*” o da “*Evet!*” deyince Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Ona buğzetme, onu sev, ona olan sevgini arttır! (لا تبغضه وأحبه وازدد له حبا)*” buyurdu.¹⁰⁵ Beyhakî, bu olayı anlatmakla şunları demek istemiştir: Burada Ali sevgisi, iki müslüman kardeş olan Büreyde ile Ali arasındaki bir sevgi olarak nitelenmiş, Ali’ye ait ve ona özgü bir sevgi yerine tüm Müslümanlara ait müşterek ve karşılıklı sevgiden bahsedilmiştir. Buna göre Büreyde Ali’nin, Ali de Büreyde’nin mevlâsı ve velîsidir. Yani bu sevgi siyâsî statü ile ilgili bir sevgi değil, sosyal kardeşlik, din kardeşliği, insanî ve beşerî münâsebetlere dayalı bir dostluktan ibârettir.

Bu anlamı vurgulayan Beyhakî bunu desteklemek üzere Sahâbeden, tabiînden ve selef âlimlerinin sözlerinden nakillerde bulunmaktadır. Bu nakillerden birisi şudur: Rebi’ b. Süleyman’ın bildirdiğine göre İmâm Şafî, “*Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır*” hadisinde geçen mevlâ kelimesinden maksadın “*İslâm dostluğu (ولاء الإسلام)*” olduğunu, bu kavramın “*Muhakkak ki Allah îmân edenlerin mevlâsıdır, inkâr edenlere gelince onların hiç bir mevlâsı yoktur!*” âyetinde aynı anlamda kullanıldığını belirtmiştir.¹⁰⁶ Diğer bir nakle göre Hz. Ömer’in Hz. Ali’ye söylediği “*Sen her mü’minin mevlâsı oldun! (أصبحت أولى كل مؤمن)*” şeklindeki sözü de “*sen her mü’minin dostu oldun (ولى كل مسلم)*” anlamındadır.¹⁰⁷

Beyhakî bu bağlamda Ehl-i Beyt’e mensup bir zattan da bir rivâyette bulunmakta, böylece Şîa’nın siyâsî velâyet anlayışını reddetmektedir. Fadayl b. Merzûk şöyle demiştir: Ben, Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib’e bir adamın “*Rasûlullah (s.a.s.) ‘Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır!’*” buyurmadı mı?” şeklindeki sorusuna şöyle cevap verdiğini duydum: “*Evet, böyle buyurdu. Allah’a yemin olsun ki şayet Rasûlullah (s.a.s.) bununla imâret ve saltanatı murad etmiş olsaydı, bunu daha açık bir şekilde söylerdi. Zira Rasûlullah (s.a.s.) şayet bunu dileseydi insanlara şöyle nasihat ederdi: ‘Ey İnsanlar, bu benden sonra sizin veliyyu’l-emriniz (işlerinizin yürütücüsü)dir, üzerinizde söz sahibi olandır. Onu dinleyin ve ona itâat ediniz.’* Vallahî şayet Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Ali’yi bu iş için seçmiş olsaydı ve onu kendisinden sonra Müslümanlar üzerinde yetki sahibi kılmış olsaydı, sonra da Ali kalkıp

¹⁰⁵ Beyhakî, *İtikad*, 478.

¹⁰⁶ Beyhakî, *İtikad*, 478.

¹⁰⁷ Beyhakî, *İtikad*, 478.

Allah ve Rasûlü'nün emrini terk etmiş olsaydı, bu durumda Hz. Ali Allah'ın ve Rasûlü'nün emrini ilk terk eden kişi olurdu!"¹⁰⁸ Fudayl b. Merzuk'dan olayı nakleden Şebâbe b. Sevvâr'ın rivâyetinde bu soruyu soran kişinin Ehl-i Beyt'e tevellâ yapan, onları destekleyen ve seven, yani Şîa'ya müntesip biri olduğunu bildirilmektedir. Bu rivâyette Hasan b. Hasan'ın yukarıda verdiği cevap üzerine Şîi olan kişi ile Hasan arasında şöyle bir diyalog geçmektedir:

Hasan: "Şayet bazılarının dedikleri gibi, Allah ve Rasûlü Hz. Ali'yi Rasûlullah'tan sonra işbaşına gelmek üzere bu iş için (emirlik ve sultânlık) için ve insanları yönetmek için seçmiş olsaydı Hz. Ali bu durumda insanlar arasında en hatalı ve en büyük suçlu olurdu. Zira bu durumda ya Rasûlullah (s.a.s.)'in kendisine emrettiği emri terk etmiş olurdu veya bu konuda insanlara mazeretini bildirirdi."

Rafîzî: Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Ali'ye "*Ben kimin mevlâsı isem, Alî de onun mevlâsıdır!*" buyurmadı mı?"

Hasan: Vallahî şayet Rasûlullah (s.a.s.) bu sözüyle imâreti ve sultânlığı kasetmiş olsaydı, insanlara namaz, zekât, ramazan orucu, beyti haccetmeyi açık bir şekilde izah ettiği gibi bunu da açıkça izah ederdi. Ayrıca insanlara şöyle derdi: Bu, benden sonra sizin işlerinizin yürütücüsüdür. Onu dinleyin ve ona itâat ediniz. Hâlbuki bu sözün ötesinde bir şey bulunmamaktadır. Şu bir gerçektir ki insanlar arasında Müslümanlara en fesih nasihat eden Rasûlullah (s.a.s.) idi!"¹⁰⁹

Beyhakî'nin bu rivâyetleri zikretmesinin amacı, "*velâyet*" kavramının Şîa'nın belirttiği gibi "*siyâsî*" bir anlam taşımadığı, bundan hareketle de Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından kendisinden sonraki İslâm devlet başkanı olarak tayin edilmediği, bu konuda herhangi bir nassın olmadığı görüşünü isbât etme çabasıdır. Kelimenin lügat anlamından hareketle ve sahâbe ile bazı selef âlimlerinin sözlerinden hareketle Şîa'nın bu düşüncesini reddederken, Şîa'nın da aynı şekilde hareket etme hakkının olduğunu itiraf etmek gerekmektedir. Zira "*halîfe*" kelimesi de sözlükte "*devlet başkanı*" anlamı dışında birçok anlamı ihtiva etmektedir. Kaldı ki, Hz. Peygamber devrinde "*halîfe*" kavramı "*siyâsî hilâfet*" anlamında kullanılmamıştı. Bu kelime Sünnî kaynakların ve Beyhakî'nin de belirttiği gibi ilk defa Hz. Ebu Bekir'den sonra "*devlet başkanlığı*" makamını ifâde etmek üzere kullanılmıştır.

¹⁰⁸Beyhakî, *İtikad*, 479.

¹⁰⁹ Beyhakî, *İtikad*, 479-480.

Şîa'nın Ehl-i Sünnet'e mensup âlimlerin sözlerine itibar etmemesi, Hz. Ali'nin saflarında bulunmayan veya ona karşı savaşıyor yahut ona katılmayan sahabî ve tabîilerin sözlerini hüccet saymaması¹¹⁰ sebebiyle onlara cevap vermek ve iddialarını reddetmek amacıyla Beyhakî Ehl-i Beyt mensubu zatların sözleriyle istişhad etmektedir. Buradan hareketle "menzilet" hadisinin de "halîfelik" anlamına gelmediğini açıklamaya çalışmakta, bu konuda şunları söylemektedir: "Sa'd b. Ebî Vakkas'ın rivâyet ettiği Rasûlullah (s.a.s.)'in Tebuk Gazvesinde Hz. Ali'yi halef bırakması (أن النبي صلعم خلف عليًا في غزوة تبوك) üzerine Hz. Ali'nin "Ey Allah'ın Rasûlü, beni kadınlar ve çocuklar arasında mı bırakıyorsun?" sözü üzerine Rasûlullah (s.a.s.)'in "Sen bana nisbetle Harun'un Musâ'ya nisbetle olan mertebesi gibi olmaya razı değil misin? Şu kadar var ki benden sonra nebî yoktur!"¹¹¹ şeklindeki sözünün geçtiği hadiste Rasûlullah (s.a.s.)'in vefatından sonra onu halîfe tayin etmeyi murad etmediğini (لا يعنى به إستخلافه بعد وفاته), bu sözünden maksadın Tebuk Gazvesine doğru hareket ederken onu Medine'ye idareci olarak tayin ettiğini, bunun da Hz. Musa'nın Tur Dağına giderken Hz. Harûn'u yerine bırakması gibi bir durum olduğunu, bunun kendisinden sonra halîfe tayin edilme anlamında kullanılmadığını ifâde eden Beyhakî, bu açıklamayı yaparken bir de mantıksal bir önerme şeklinde Hz. Harun'un Hz. Musâ'dan önce vefat ettiğini, buna göre şayet Hz. Musa örneğine kıyas edilecekse önceden vefat edenin, kendisinden sonra vefat edecek birisi yerine ondan sonra halîfe tayin edilmesinin mümkün olmadığına dikkat çekmekte, böylece bu hadiste geçen "halîfe" kavramının da Peygamber (s.a.s.) sonrasında gerçekleşecek "siyâsî hilâfet" yani "devlet başkanlığı" anlamına gelmediğini ifâde etmektedir.¹¹² Böylece o da İbn Mendeh gibi Hz. Ali ile ilgili rivâyet edilen ve Şîa tarafından nass iddiasına delil olarak gösterilen hadisler ile Şiilerin imamet görüşünün temelsiz olduğuna vurgu yapmaktadır. Şîa da Ehl-i Sünnet'in birçok rivâyetini Ehl-i Sünnet'e karşı kullanmaktadır. Bu metodu Ehl-i Sünnet kelâmcılarının hemen hemen tümü kullanarak menzile hadisinin hareketle Hz. Ali'nin halifeliğinin iddia edilemeyeceğini vurgulamaktadırlar. Örneğin Bakillânî bu hadisi de "mevlâ" hadisi gibi değerlendirip buradaki "menzile"nin "imâret" veya "imâmet"ten bahsetmediğini, kardeşlik ve akrabalığı murad ettiğini ifâde etmektedir.¹¹³ Cüveynî ise "Şîa bu hadisi zikrederken nassla ilgili iddiaları için en kuvvetli delil olduğunu düşünerek çok ferahlamaktadır." dedikten sonra şöyle der: "Bu hadiste de onlar için hiç bir hüccet bulunmamaktadır. Zira

¹¹⁰ Şeyh Mufîd, *el-Cemel*, 1.70-71; el-Emînî, *el-Gadîr*, 171; el-Askerî, *el-Mehdî*, s. 3-4; Abdullah Ünalın, *Şîa'da Hadis Usûlü*, İsrak Yay., İst.,2008, 201.

¹¹¹ Beyhakî, *İ'tikad*, 480.

¹¹² Krş. Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 269-271.

¹¹³ Bakillânî, *Temhîd*, s.126-128.

bu hadis, özel bir sebebe binâen vârit olmuştur ki, o da şudur: Rasulullah (s.a.s.) Tebük Gazvesine hazırlık yapınca Hz. Ali (r.a.)'ı Medîne'ye istihlâf etti. Onun Rasûlullah (s.a.s.)'le beraber cihâda çıkma kaygısını gidermek için söz konusu hadisi beyân etti ve böylece istihlâf konusunda Hz. Musa'nın Hz. Harun'a verdiği konumu Hz. Ali'ye verdi. Hz. Musa da kendisine verilen vadede gidip geldi. Hz. Harun ise Hz. Musa'dan önce Tih'te vefat etti. Dolayısıyla Hz. Harun, Hz. Musa'dan sonra herhangi bir göreve getirilmedi."¹¹⁴ İşte bu usul, birbirlerinin delillerini geçerli saymadıkları durumda Müslüman mezheplerin muhâlifinin görüşünü reddetmek ve kendi düşüncesini kabul ettirmek amacıyla aralarındaki tartışmanın son aşamasında denediği bir usul haline dönüşmektedir.

3.7. Şîa'ya Göre İmamet Şartları ve Ehl-i Sünnet'in Bakışı

Ehl-i Sünnet kelâmcıları, imâmda bulunması gereken şartları ve bu şartların dayandıkları aklî ve naklî delilleri tespit ettikten sonra bir de imâmda bulunması şart olmayıp Şîa¹¹⁵ ve diğer bazı fırkalar tarafından şart olduğu öne sürülen nitelikler hakkında da görüşlerini beyan etmektedirler. Ancak burada şu gerçeği unutmamak gerekmektedir. Mu'tezile'nin Şîa'ya yönelik eleştiri ve reddiyelerinin tümüne yakını Ehl-i Sünnet'in görüşleriyle uyuşmaktadır. Bu sebeple imâmet konusunda Ehl-i Sünnet'e en yakın grubun Mu'tezile olduğu görülmektedir.¹¹⁶ Aşağıda Şîa tarafından imâmet şartı olarak ön görülen, ancak Ehl-i sünnet tarafından kabul edilmeyen birkaç hususu ele alacağız.

a. İmâmın Masumiyeti

Şîa imâmet şartları konusunda Ehl-i Sünnet'in gerekli gördüğü bu maddelere ilâveten diğer bir şart olarak imâmın masum olmasını eklemiştir.¹¹⁷ Şeyh Saduk şöyle der: "Bizim Nebîler, Resûller, İmâmlar ve Melekler hakkındaki inancımız şudur: Onlar masumdur, her türlü lekeden temizlenmişlerdir. İster küçük ister büyük olsun, hiç günah işlemezler. Kendilerine emrettiği hususlarda Allah'a karşı gelmezler ve emrolunanı işlerler. Onların halleri ile ilgili bir hususta ismetlerini inkâr eden bir kimse onları tanı-

¹¹⁴ Cüveynî, *İrşad*, s. 168; Cüveynî, *Ğiyâsi*, s. 78, 85-87.

¹¹⁵ Şîa'ya göre imâmet şartları konusu için bkz. Sübhânî, *Muhâderât*, 353-361.

¹¹⁶ Bkz. Abdu'l-Cebbâr, *el-Muğnî*, 20./ 10-40. Abdulcebbâr el-Muğnî'de Şîa'nın imamlar hakkında ileri sürdüğü masumiyet, gaybı bilmek, peygamberle ortak vasıflara sahip olma gibi şartlarını aklî yollarla çürütmeye çalışmaktadır.

¹¹⁷ el-Kummî, *Risâletu'l-İ'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, 110; el-Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 227-228; Sübhânî, *Muhâderât*, 344; Tabatabaî, *İslâm'da Şîa*, 184; Ayetullah el-Uzmâ Hüseyin Vâhid Horâsanî, *Usûlu'd-Dîn İle Tanışma*, Terc. Cafer Bendiderya, Bagiru'l-Ulum Yay., İst., 2009, 118; Yusuf İbiş, *el-İmâm ve'l-İmâme İnde'ş-Şîa*, Daru'l-Hira, Beyrut, 1990, 8-9.

mamaktadır. Onları tanımayan (cahil) kimse ise, kâfirdir."¹¹⁸ Şîa'nın büyük alimlerinden Mâzenderânî (v. 588/1192) ise, "Onlar o işi Rasûl'e ve kendilerinden olan ulu'l-emre havale etselerdi ya!..."¹¹⁹ âyetinden istidlâl ederek din işlerinde müracaat edilecek kişilerin hata-dan ve kötülüğü emretme ihtimalinden beri olup masum olması gerektiğini ifâde eder. Daha sonra Hz. İbrâhim'in "Zürriyetimden de imâmlar çıkar!"¹²⁰ âyetinde Hz. İbrahim'in bu duasına karşılık Cenâb-ı Hakk'ın verdiği "Benim ahdim zalimlere ulaşmaz!"¹²¹ şeklindeki cevapta imâmet görevinin ancak masum olanlara verileceğinin beyan edildiğini, bunların da Hz. Ali ve evladından başkası olmadığını ifâde etmektedir.¹²² İbn Mutahhar el-Hillî ise imâmetin vacipliğinin masumiyeti gerektirdiğini söyler; "Madem imâmın nas-bedilmesi vaciptir. O halde hata yapması mümkün olmayan birisinin imâm olarak atanması gerekir. Zira şayet ümmetin işlerinin hata yapan birisine havale edilmesine cevaz verilirse, bu durumda onun da bağlanması gereken başka bir masuma ihtiyaç vardır. Bu da böylece teselsül yoluyla gider ki, böyle bir teselsül batıldır."¹²³ el-Hemedânî ise Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin masum ve mutahhar olmalarına rağmen bizzat ayetlerden de anlaşıldığı gibi itib edilen yönlerinin olduğunu, şeytanın vesveselerine maruz kaldıklarını ancak Hz. Ali ve imamların bunlardan da beri olduğunu, hatta Halîl İbrahim (a.s.)'ın Hz. Alî'nin Şîa'sından olduğunu belirtmektedir.¹²⁴ Şîiler, bundan hareketle masum imam varken başka birisinin imâmetinin geçersiz olduğunu beyan etmektedirler.¹²⁵

Ehl-i Sünnet âlimleri ise din ve dünya işlerini yürütecek imâmın masum olmasının gerekmediği inancını taşımaktadır.¹²⁶ Sünnî âlimlerden Bağdadî bu konuda özetle Ehl-i Sünnet'e göre imâmın masum olmasının şart olmadığını, sadece zahirî bir adâlet vasfına sahip olması gerektiğini, bu konuda hem imâmın, hem de valilerinin ve hâkimlerinin aynı hükme tabi olduğunu, ismet sıfatının sadece nübüvvet ve risâlet için şart olduğunu belirterek Şîî grupların bu konuda da farklı görüşler ileri sürdüklerini ifâde eder ve bu görüşleri mantikî önermelerle reddeder. Ona göre Şîî grupların masumiyet fikri kendi içerisinde bir çok çelişkiyi barındırmakta, Şîa bu düşünceyle kendi kendini çürütmekte ve iç tutarlılıktan uzak bir görüş ileri sürmüş olmaktadır. Örneğin onların

¹¹⁸ el-Kummî, *Risâletu'l-İ'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, 113.

¹¹⁹ Nisâ, 4/83.

¹²⁰ Bakara, 2/124.

¹²¹ Bakara, 2/124.

¹²² Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.212-215.

¹²³ El-Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 227-228.

¹²⁴ El-Hemedânî, *el-İmâm Ali*, s. 233-263.

¹²⁵ El-Kuleynî, *el-Kûfi*, 1.476-503; El-Emînî, *el-Gadîr*, 10. 33-39.

¹²⁶ Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsıra*, 2.445.

masumiyet düşünceleri Hz. Hasan'ın imâmetini iptal ettirdiği¹²⁷ gibi Hz. Hasan gibi bir masumun hilâfet yetkisini teslim ettiği Hz. Muâviye'nin imâmetini de isbâta yaramaktadır.¹²⁸

Bakillânî de imâmette masumiyetin şart olmadığını şu gerekçelerle red etmektedir: Şayet dinî ikame etmek, hadleri uygulamak, adaleti ve iyiliği yaymak ile görevli olan imâmın bunları yerine getirmesi için ma'sûm olması şart ise, bu durumda aynı görevlerden mükellef olan valilerin, hâkimlerin, kâdıların ve diğer kamu görevlilerinin de ma'sûm olması gerekecektir.¹²⁹ Ayrıca Dört Raşit Halîfenin göreve gelirken îrad ettikleri hutbede Allah ve Resûlü'ne itâat etmeleri halinde ümmetin de kendilerine itâat etmeleri gerektiğine, aksi takdirde itâat etmelerinin gerekmediğine dair konuşmaları da imâmette ma'sûmiyetin şart olmadığını isbât eder.¹³⁰

el-Ferrâ da Şîa'nın masûmiyet inancını reddederken şöyle der: "Rafızîlerin imâmet şartlarından birisinin onun hiç bir hata, nisyân, küçük veya büyük günah işlemeyen tamamen masûm olması gerektiğine dair anlayışlarının hilâfına, imâmet için imâmın masûm olması ve anılan hususlardan beri olması şart değildir. Zira imâmet görevi hükümet ve imâret görevidir. İmâmların atanmasının da bir takım hedefleri vardır. Bu hedefler yerine getirildikten sonra imâm için masûm olma şartı aranmaz. Bu konudaki delilimiz ise Hz. Muhammed hakkındaki "*Allah, Senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetsin diye*"¹³¹, Hz. Adem hakkındaki "*Biz, daha önce Adem'den bir ahid almıştık, fakat o unuttu.*"¹³² "*Adem Rabbine isyân etti ve yanıldı.*"¹³³ Hz. Yusuf hakkındaki "*Şüphesiz bu (Züleyha) ona (Yusuf'a), o (Yusuf) da buna (Züleyha'ya) meyletti.*"¹³⁴ ayetleridir. Bu ayetler, Peygamberlerin de zaman zaman sehiv ve unutkanlıklara düştüklerini göstermektedir. Yine Hz. Muhammed (s.a.s.)'in de namazda dört rekât yerine iki rekât kılarak selâm

¹²⁷ Bağdâdî'nin bu ifâdesi şu anlama gelmektedir: "Hz. Hasan, Şîa'nın zâlim, gasıp, münâfık, hatta kâfir hükmü verdikleri Muaviye'ye hilâfeti teslim etti, nassın hükmünden vaz geçti. Yani Allah'ın kendisine verdiği imâmet görevini imâmete layık olmayan birisine teslim etti. Böyle yapan birisi ise Şîa'nın savunduğu görüşlerine göre masumiyet fikrini çürütmektedir. Zira Şayet Hz. Muaviye imâmete layık değil idiyse, Hz. Hasan ona imâmeti teslim ettiği için hata yapmıştır, o halde masum değildir. Şayet Hz. Hasan masum ise o zaman imâmet Hz. Muaviye'nin hakkıdır ve Hz. Muaviye meşru imâmdir."

¹²⁸ Bağdâdî, *Usulu'd-Dîn*, 274-275.

¹²⁹ Ebu Bekir Muhammed b. Et-Tayyib Bakillânî, *Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil fı'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti ve'l-Muattlati ve'r-Râfidati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezile*, Tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutu el-İlmiyye, Beyrut, 2005, 142.

¹³⁰ Bakillânî, *Temhîd*, 142.

¹³¹ Fetih, 48/2.

¹³² Taha, 20/15.

¹³³ Taha, 20/121.

¹³⁴ Yusuf, 12/24.

verdiği, sonra sehiv secdesine gittiği rivâyet edilmiştir. Peygamberlerin bile masûmiyet konusunda bu hallere marûz olması mümkün iken, imâmlar hakkında bunların mümkün olması haydi haydi (kıyas-ı evlâ türünden) caiz olur!"¹³⁵

Ebu'l-Muin en-Nesefî ise yukarıdaki hususlarla birlikte masumiyet şartının peygamberlikle ilgili olduğunu, peygamberliğin de ancak vahiy ve mucize yoluyla bilindiğini, imamların ise masum olup olmadığının bizim gibi insanlar tarafından tespitinin mümkün olmadığını, bu sebeple böyle bir durumda insanları masum imama itaat ile mükellef tutmanın "*teklîf-i mâ lâ yutâk*" olduğunu, bunun da caiz olmadığını beyanla masumiyet inancını reddetmektedir.¹³⁶ Diğer bir husus ise şudur: Şeriatı getirmek peygamberlerin işidir. İmamlar da bizim gibi onunla amel etmekle mükelleftir. Amel edenler ise ya hata eder, ya da isabet ederler. Bu da onların bizim gibi masum olmadığını gerektirmektedir. Ayrıca din tamamıyla kâmil olup zahir bir şekilde iken Şîa'nın iddia ettiği masum imamlara ihtiyaç da bulunmamaktadır.¹³⁷

b. İmâmın Gaybı Bilmesi ve Dinle İlgili Her Şeyi Bilmesi Düşüncesi

Şîa'ya göre masum imam fikri, imâmın ilminin de çok geniş ve kapsayıcı olmasını gerektirmektedir. O halde imâmın sehiv, yanılığdan uzak olması, insanların kendisine görül rahatlığıyla ve şüpheye girmeden tabi olacağı şekilde yakîn bir ilme sahip olması gerekmektedir. Şîa'nın bu düşüncesi, onların imâm hakkında şu inancı savunmasına sebep olmuştur: "*İmâmlar, Hz. Peygamberin ve tüm peygamberlerin ilmüne vâris olmuşlardır. Allah'tan nazil olan tüm kitapların ilimleri onlarda mevcuttur. Tüm kutsal kitapları aslî dilleri üzere bilirler. İmâmlar Kur'an-ı Kerim'i de tamamıyla bilirler. Kur'an'ın tefsirini, te'vîlini, nâsîhını, mensûhunu, muhkemini ve müteşâbihini tamamıyla bilirler. Onlar olanı, olacakları, kıyamete kadar vaki olacak her şeyi bilirler. İmâm, göklerde ve yerde olanları bilir, cennette ve cehennemde olanları bilir.*"¹³⁸ İbn Mutahhâr el-Hillî Hz. Ali'nin sahabenin efdalı olduğunu ispat etmeye çalışırken ondördüncü delil olarak onun gayb-ı bilmesini gösterir. Ona göre "Hz. Ali, birçok yerde henüz meydana gelmemiş olaylarla ilgili olarak gaybtan haber vermiştir. Bu özellik ise ondan başkası için hâsıl olmamıştır. Örneğin Haricilerden Zu's-Sedyeyn¹³⁹ adlı adamın öldürüleceğini, kendisinin Ramazan Ayında şehîd olacağını,

¹³⁵ El-Ferrâ, **Mu'temed**, 219-221.

¹³⁶ Ebu'l-Muin en-Nesefî, **Tabsıra**, 2.445.

¹³⁷ Ebu'l-Muin en-Nesefî, **Tabsıra**, 2.446.

¹³⁸ El-Kuleynî, **el-Kâfi**, 1. 223-505; Yusuf İbiş, **el-İmâm ve'l-İmâme İnde's-Şîa**, 9.

¹³⁹ Bu adam pazusunun kalın olması nedeniyle "iki pazu sahibi" anlamında "Zu's-Sedyeyn" diye lakaplanan ve Hz. Ali ile Hariciler arasında yapılan savaşların birinde öldürülen bir haricidir. Bkz. el-Hillî, **Keşfu'l-Murâd**, 230.

Haccac'ın vali olup düşmanlarından intikam alacağını, Adiy oğullarının azatlı kölesi Kanber'in Kufe valisi Haccac-ı zâlim tarafından öldürüleceğini ve daha birçok olayı önceden haber vermiştir."¹⁴⁰

İbn Mutahhar imâmın gaybı bilmesi gerektiğine dair inancı hakkında zikrettiği bu tür naklî delillerle birlikte bazı aklî çıkarımları da delil olarak sunmaktadır. Örneğin konuyla ilgili bir yorumunda şöyle demektedir: "İmâm ancak hadleri uygulamak, şeriat tarafından teşri kılınan emir ve yasakları icra etmek, ümmeti yönetmek için atanır. Bunlar ise her şeyi ve gaybı bilmeyi gerektirmez. İmâmın idaresini yapmasını sağlayacak, dinî uygulayıp ümmetin birliğini ve haklarını koruyacak, hadleri uygulamasını sağlayacak kadar ilim sahibi olması yeterlidir."¹⁴¹ Ebu'l-Muîn en-Neseî de şöyle der: "Rafizîlerin imâmın her şeyi bilmesi ya da gaybı bilmesi gibi bir şartı koşmalarının hiç bir anlamı yoktur. Zira imam, halkı idare etmek ve onlarla ilgili işleri yürütmek amacıyla atanır. Bu ise her şeyi bilmeyi veya gaybı bilmeyi şart koşturacak derecede değildir. İmâmın her şeyi ve gaybı bildiğini iddia edenler, imâmeti nübüvvetten üstün tutmuş olurlar."¹⁴²

c. İmâmın Haşimoğulları Ailesine Mensup Olması Konusu

Şîa, imâmetin Kureyş'ten olması şartını biraz daha özelleştirmekte ve Haşimoğullarıyla, Haşimoğullarından da Fatımî veya Hasenî ve Hüseyinî olması şeklinde sınırlamaktadır.¹⁴³ Bunun temel sebebi de Ehl-i Bey'in Haşimî ailesine mensup oluşudur. Ehl-i Sünnet kelâmcıları, Kureyşîlik şartını koşarken "Haşimîlik" şartının bulunmadığını da savunurlar. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.)'den "kureyşîlik" ile ilgili rivâyet edilen hadislerin¹⁴⁴ zahirinden de anlaşıldığı gibi "Haşimîlik" şartını imâ eden bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca aklî deliller de Haşimîliğin şart olmadığını isbât etmektedir.¹⁴⁵ Sahabenin Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ı seçmesi de Haşimîlik şartını geçersiz kılmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁰ el-Hillî, *Keşfu'l-Murâd*, 230-240.

¹⁴¹ Bakillânî, *Temhîd*, 142.

¹⁴² Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsıra*, 2.442.

¹⁴³ Mâzenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, 1.212-213; Kâdı Ebu'l-Hüseyin Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Tahk. Abdülkerîm Osman, Mektebetu'l-Usre, Mısır, 2009, 752; Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsıra*, 2.436. Abdulcebbâr'ın Şerhu Usûl-i Hamse'sine ta'lik yazan Zeydî âlim Ahmed b. Hüseyin b. Ebî Haşim'e göre imâmın Hasenî veya Hüseyinî olması değil de her iki batından herhangi birisinden olması şartı daha doğrudur. Abdu'l-Cebbâr, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, 752.

¹⁴⁴ Bkz. Said Hatipoğlu, *Hilâfetin Kureyşîliliği (İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik)*, Kitâbiyat Yay., Ankara, 2005, 53-87.

¹⁴⁵ Bakillânî, *Temhîd*, 141; Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *Nihâyetu'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, Tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2004,273..

¹⁴⁶ Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsıra*, 2.437.

ca) Mehdiyi Muntazar Konusu

Şîa, imâmetin Ehl-i Beyt ailesine ait olduğunu söylerken, 12. İmam Muhammed Mehdi'nin imâmetini de ispat etmeye çalışmaktadırlar.¹⁴⁷ Ehl-i Sünnet kelâmcıları da bu iddiayı kabul etmemekte ve buna cevap vermektedirler. el-Ferrâ bu konuya "Beklenen Gaip İmâm Anlayışının İptali (إبطال إمامة الغائب المنتظر)" başlığını vermektedir.¹⁴⁸ Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen ve "Gaip İmâm" olarak adlandırılan Muhammed b. Hasan el-Askerî adlı zâtın doğup gayba kavuştuğuna ve sonradan zühûr edeceğine dair Şîaya ait mehdî anlayışını reddederken şöyle demektedir: "İmâm (Devlet Başkanı), Müslümanların can, mal ve namuslarını korumak, hakkı hakim kılıp batılı zâil etmek, mazlûmun hakkını zâlimden almak, helâl ile haramı beyân etmek, Allah'ın dinini muhâfaza etmek amacıyla savaşmak, insanların karşılıklı sevgi içinde ve istikâmet üzere yaşamalarını sağlamak için nasb edilir. Bu manalar ise karada ve denizde, ovada ve dağda bulunmayan bir "Gaip İmâm" anlayışına göre mümkün olmamaktadır. Ayrıca bu mezhebin mensupları dinî hakikatlerin ancak söz konusu imâmdan alınabileceğini iddia etmektedirler. Durum böyle olsaydı bu durumda imâmın onlardan saklanmaması gerekirdi. Zira bu, "teklif-i mâ lâ yutak" olurdu!.." ¹⁴⁹ Ebu'l-Muîn en-Nesefî de imâmın "zahir" olması gerektiğini, "gaip imâm"ın topluma faydasının olmadığını, gizlenen ve nerede olduğu bilinmeyen birinin yönetim işini yapamayacağını belirterek Şîa'nın bu iddiasını reddetmektedir.¹⁵⁰

cb) İmâmın Takkiye Yapması

Şîa'ya göre İmamu'l-Kaim (Mehdi) oraya çıkana kadar takiyeye vaciptir, onu terk etmek caiz değildir ve onu terk eden namazı terk edenle aynı durumdadır.¹⁵¹ Ehl-i Sünnet kelâmcıları imâmet konusunda Şîa'nın takiyeye inancını da reddetmektedirler. Ehl-i Sünnet, Şîa'nın takiyeye inancını reddederken başta Hz. Ali olmak üzere takiyeye yaptığı söylenen zatların bundan beri olduğunu, zira takiyeye inancının onları korkak ve ikiyüzlü konumuna düşürdüğünü belirtmektedir. Sünnî kelâmcılardan el-Ferrâ da Şîa'nın takiyeye anlayışını imâmet açısından ele almakta ve bu konuda şu düşünceleri beyân etmektedir: "İmâmın, korku esnasında takiyeye yapması caizdir. Ancak korku gibi bir du-

¹⁴⁷ Bkz. Kuleynî, *el-Kâfi*, 1.337-390; El-Askerî, *el-Mehdî*, s. 6-vd; Avni İlhan, *Mehdilik*, 45-103; Mustafa Öz, *İmamiyye Şîasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İfav Yay., İst, 1995, 43-55; Yusuf İbiş, *el-İmâm ve'l-İmâme İnde's-Şîa*, 11-.

¹⁴⁸ El-Ferrâ, *Mu'temed*, 231.

¹⁴⁹ El-Ferrâ, *Mu'temed*, 232.

¹⁵⁰ Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, 2.433.

¹⁵¹ el-Kummî, *Risâletu'l-İ'tikâdâtü'l-İmâmiyye*, 127-128.

rum olmaksızın (mazeretsiz bir şekilde) takiyye yapması caiz değildir. Takiyye ise, normal durumda yapılması veya söylenmesi caiz olmayan bir şeyin korku nedeniyle yapılması veya söylenmesidir. İçki içmek veya küfür kelimesini zahiren telaffuz etmek gibi. Ya da terk edilmesi caiz olmayan bir şeyi terk etmek, örneğin beş vakit farz namazını, orucu, haccı terk etmek gibi. İşte bunlar korku ve ikrâh durumunda caiz olur. Aksi takdirde takiyye yapmak caiz olmaz. Şiîler herhangi bir mazeret olmaksızın takiyyenin caiz olduğunu, Haricîlerden Ezârika grubu ile Süleyman b. Harb takiyyenin hiç bir durumda caiz olmadığını, Haricîlerden Sufriyye grubu ise akvâlde (sözlerde) takiyye yapmanın caiz, a'mâlde (amellerde) caiz olmadığını ileri sürerek Ehl-i Sünnet'in görüşüne muhâlefet ederler. Korku esnasında (can tehlikesi durumunda) takiyyenin caiz olduğuna dair delilimiz ise ayette geçen "Kalbi î mânla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç"¹⁵² ifâdesidir.¹⁵³

Sonuç

Buraya kadar belirtilenlerden de anlaşıldığı gibi İslâm tarihinde imâmet konusuyla ilk ilgilenen kesimlerden biri de Şiî Kelâmcılarıdır. Onların bu meselede Ehl-i Sünnet dışında Haricilik ve Mu'tezile imamları ile tartıştıkları da bilinmektedir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise konuya daha çok Şîa'nın iddialarına cevap vermek şeklinde ilgi göstermişlerdir. İmâmet hususunda özellikle Şîa'nın gulatı sayılan ve Râfizî adı verilen gruplar ile Hâricî fırkaları tarafından aşırı görüşler ileri sürülünce Ehl-i Sünnet kelâmcıları, dinin aslına ait bir mesele olmamasına rağmen imâmeti kelâm konuları arasına almışlardır.¹⁵⁴ Bu sebeple Ehl-i Sünnet'in siyaset anlayışı, ilk dört halife, Emeviler ve Abbasiler döneminde yaşanan siyasi tecrübeden hareketle, diğer mezheplerden çok Şîa'nın imâmet nazariyesine tepki olarak oluşturulmuştur.¹⁵⁵ Ehl-i Sünnet kelâmcılarından Taftazânî, Şîa'nın nass ve tayin teorisinin ilk defa Hişam b. el-Hakem, İbn Râvendî ve Ebu İsa el-Varrak ile onlara destek verenler tarafından ileri sürüldüğünü, daha sonra Şiî selefleri-

¹⁵² Nahl, 16/106.

¹⁵³ El-Ferrâ, **Mu'temed**, 227-228.

¹⁵⁴ Mustafa Öz - Avni İlhan, "İmâmet", **DİA**, 22. 201; Vahid Taghiyev, **İbnü'l Mutahhar el-Hillî'nin İmamet Düşüncesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, 2; Andrea M. Farsakh, "Sünnî Halifelikle Şiî İmâmlığın Mukayesesi", **İslâm'da Siyâset Düşüncesi**, Derl. Kazım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul, 108; Mehmet Evkuran, **Sünnî Paradigmayı Anlamak**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2005, 82-89.

¹⁵⁵ Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Sünnet Siyâset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması", **E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, I.1, 2008, 15.

nin mezhebî görüşlerini vurgulamak amacıyla bu teoriyi geliştirip yaygınlaştırdıklarını iddia etmektedir.¹⁵⁶

İslâm Düşünce Tarihinde Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın en önemli ihtilaf konularından birisi de imâmet konusudur. Bu konuda Ehl-i Sünnet "ihtiyar" yani "seçim" teorisini kabul etmiştir. Şîa ise imâmın bizzat dinî nass ile Allah, Peygamber ve bir önceki imâm tarafından "nass ve tayin" ile belirlendiği görüşünü savunmuştur. Her iki görüş mensubu âlimler, kendi görüşlerini isbat, muhâlif görüşü de red etmek için farklı metotlar kullanmışlardır. Bu metotlardan birisi de karşı tarafın düşüncelerini kendi argümanları üzerinden çürütmeye çalışmaktır. İşte Şîa'nın sık sık kullandığı bu metodu, ilk asırlarda Ehl-i Sünnet âlimleri de takip ederek, bu metotla Şîa'yı âdeta köşeye sıkıştırmış bulunmaktadır. Her iki mezhep müntesiplerinin âyet ve hadisler üzerinde müşterek bir mesai sarf edip onları her türlü ön kabulden ve peşin hükümden uzak bir şekilde gerektiği gibi anlama gayretine girmeleri gerekirken, "mü'minler kardeşdir!"¹⁵⁷ ayetini unutup "Düşmanı, kendi silahıyla vurunuz!" darb-ı meselinin ifade ettiği anlama muvafık bir şekilde birbirini düşman ilan edercesine münakaşaya girdikleri görülmektedir. Bu münakaşada medenî ölçüler çerçevesinde hareket edeceklerine; önce sözlü, sonra da madenî kılıçlarını birbirine yönelten Müslümanlar, söz konusu tavırlarıyla daha ilk üç asırda bile siyâsî ve sosyal alanda bir çatışma ortamına girdiklerini, düşünce inşasında çatışma unsurunu hakim kıldıklarını, böylece rekâbet ve muhâlefet tavrını görüşlerinin gizli bir esâsı gibi sürdürdüklerini çok net bir şekilde yansıtmaktadırlar!..

Bütün bu tartışmaların gölgesinde geçen 14 asırlık bir süre boyunca Müslümanlar arası karşılıklı ithamlaşmalar ve mezhebî münakaşalar henüz bitmemiş durumdadır. Zira asrımızın başında kısa bir müddet "Şîi-Sünnî Diyalogu" ve "Mezhepler Arası Takrîb" çalışmaları başlatılmış olsa da bu çalışmalar pek de başarılı neticeler verememiştir. Siyâsî, sosyal ve ekonomik menfaatlerini esas alan haricî güçlerin ve dâhilî tarafların da işe karışmasıyla birlikte İslâm dünyasında Sünnîler ve Şîiler arasındaki münakaşalar ilmî platformlardan çıkarılıp daha ileri boyutlara götürülmüştür. Artık tartışmak yerine savaşmak esas alınmakta, kalem yerine silah kullanılmakta, ilmî mekânlar yerine kara, hava ve deniz alanlarında karşılıklı atışmalar yapılmakta ve böylece sonu "ölme ve öldürme" ile biten acı olaylara şahit olmaktayız. Durum böyle giderse, bu münakaşalar ve savaşlar biteceğe de benzememektedir. Burada son söz olarak, karşılıklı münakaşa yeri-

¹⁵⁶ Taftazânî, Şerhu'l-Makâsîd, 5.261.

¹⁵⁷ Hucurat, 49.10.

ne kardeşlik hukukunu yeniden hatırlayıp bir “müzakere” ve “müşavere” zihniyetinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abdülhüseyn Ahmed El-Emînî en-Necefî, **el-Gadîr fî'l-Kitabî ve's-Sünneti ve'l-Edeb**, Müessesetu'l-A'lâmiy, Beyrut, 1994.
- Abdulkahîr Bağdadî, **Kitâbu Usûli'd-Dîn**, İstanbul, 1928.
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, **es-Sünne**, Tahk. Ebu Hacer Muhammed Saîd Za'lûl, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Abdullah Ünalan, **Şîa'da Hadis Usûlü**, İşrak Yay., İst., 2008.
- Adnan Demircan, **Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı**, Beyân Yay., İst., 1996.
- Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Tahk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu Kurtuba, Kâhire, tsz.
- Ahmed er-Rahmânî el-Hemedânî, **el-İmâmu Ali b. Bi Tâlib**, el-Munîr li't-Tabaa, y.y., 1375.
- Ali Muhammed Sallâbî, **Muâviye b. Ebî Sufyân Şahsiyyetuhu ve Asruhu-Ed-Devletu's-Süfyâniyyetu**, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut, 2006.
- Andrea M. Farsakh, “Sünnî Halifelikle Şîî İmâmlığın Mukayesesi”, **İslâm'da Siyâset Düşüncesi**, Derl. Kazım Güleçyüz, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- Avni İlhan, “Şîa'da Usûlü'd-Din”, **Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu**, İstanbul, 1993.
- Avni İlhan, **Mehdilik**, Beyan Yay., İstanbul, 1993.
- Ayetullâh Ca'fer Subhânî, **Muhâderât fî'l-İlâhiyyât**, Telhis: Alî er-Rabbânî Gulpeyânî, Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, Kum, 1431.
- Ayetullâh Ca'fer Sübhânî, **el-İlâhiyyât**, Thk. Hasan Muhammed Mekkî el-Âmilî, el-Merkezu'l-Âlemiyye Lid'-Dirâsât el-İslâmiyye, Kum, 1990.
- Ayetullah el-Uzmâ Hüseyin Vâhid Horâsanî, **Usûlu'd-Dîn İle Tanışma**, Terc. Cafer Bendiderya, Bağuru'l-Ulum Yay., İst., 2009.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. İshâk el-İsbahânî el-Abdî (İbn Mendeh), **Kitâbu'l-İmân**, Tahk. Eymen Salih Şa'ban, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Harisî (Şeyh Mufîd), **el-İfsâh fî İmâmeti Emîri'l-Mü'minîn Aleyhi's-Selâm**, Müessesetu'l-Bi'set, Kum, 1412.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Ukberî, **Musannefâtu eş-Şeyh Mufid (el-Cemel)**, Dâru el-Mu'temeru'l-Alemiy, Kum, 1413
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ala's-Sahîhayn**, Tahk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Ebu Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed İbn Batta el-Abkerî, **el-İbâne an Şeriatî'l-Fırkatî'n-Nâciyye ve Mücânebeti'l-Firakî'l-Mezmûme**, Tahk. Osmân Abdullah el-Esyûbî ve Arkadaşları, Dâru'r-Râye, Riyâd, 1994.
- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, **Sünen-i Nesâî**, Tahk. Muhammed Nasuriddin el-Albânî, Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1988.
- Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, **el-İ'tikâd ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd Alâ Mezhebi's-Selefi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâeti**, Tahk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Daru'l-Yemâne, Beyrut, 1998.

- Ebu Bekir Muhammed b. Et-Tayyib Bakıllânî, **Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil fi'r-Reddi Alâ'l-Mülhideti ve'l-Muattlati ve'r-Râfidati ve'l-Hevârici ve'l-Mu'tezile**, Tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutu el-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, **Risâletu İ'tikâdâtı'l-İmâmiyye**, Terc. Ethem ruhi Fığlalı, Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1978.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb El-Kuleynî,, **Usûlu'l-Kâfi**, Tahk. Muhammed Cevvâd el-Fakîh-Yusûf el-Bikâi, Dâru'l-Edvâ', Beyrut, 1992.
- Ebû Ca'fer Mumammed b. Ya'kûb el-Kuleynî, **el-Kâfi fi'l-Usûl**, Müessesetu Ensâriyân, Kum, 1424.
- Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, **el-İktisâd fi'l-İ'tikâd**, Dâru'l-Minhâc, 2007, Beyrut, 297;
- Ebu Hatim Muhammed İbn Hibbân et-Temîmî, **es-Sahîh**, Tahk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, tsz.
- Ebu İshâk İbrahim b. Alî eş-Şîrâzî, **el-İşâre İlä Mezhebi Ehli'l-Hak**, Tahk. Muhammed Hasan İsmail, (Nihâyetu'l-İkdâm İçinde), Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 395.
- Ebu Ya'la Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ, **el-Mu'temed fi Usulî'd-Din**, Zahiriyye Kütüphanesi, Dimaşk, tsz., (Yusuf İbiş, **Nusûsu'l-Fikri's-Siyâsî el-İslâmî (el-İmâme İnde's-Sünne)**, Dâru't-Talia, Beyrut, 1966 içinde).
- Ebu'l-A'la Mevdudi, **Hilâfet ve Saltanat**, Terc. Ali Genceli, Hilal Yay., İstanbul, tsz.
- Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed en-Nesefî, **Medâriku't-Te'nzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Tahk. Mervân Muhammed eş-Şîar, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2005.
- Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm Şehristânî, **Nihâyetu'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm**, Tahk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, **el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Tahk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, **el-İbâne an Usûlî'd-Diyâne**, Tahk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî, **el-Luma fi'r-Reddi Ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Tahk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Darul'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, **Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn**, Tahk. Ahmed Câd, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009.
- Ebu'l-Maali Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf Cüveynî, **Kitâbu'l-İrşâd İlä Kavatii'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd**, Tahk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Ebu'l-Maali Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, **Ğiyasu'l-Ümem fi'l-Tiyâsi'z-Zülem(Ğiyâsî)**, Tahk. Mustafa Alî-Fuâd Abdulmun'im Ahmed, Dâru'z-Zâhim, Beyrut, 2007.
- El-Cüveynî, Ebu'l-Maâlî Abdulmelik b. Abdillâh, **Ğiyâsu'l-Umem fi'l-Tiyâsi'z-Zulem**, Tahk. Halîl Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed Nesefî, **Tabıratu'l-Edille**, Tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, DİB Yay., Ankara, 2003.
- Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, **Bahru'l-Kelâm**, Tahk. Veliyuddîn M. Salih el-Farfûr, Dâru'l-Farfûr, Dimaşk, 2000.
- Ebu'l-Yusr, Muhammed el-Pezdevî, **Ehl-i Sünnet Akaidi**, Terc. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yay., 1994.
- Fazlullah Kumpani, **Hz. Ali Kimdir**, İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Yay., İran, 1998.
- Hakim es-Semerkindî, **Sevâd-ı A'zam**, Terc. Sıdkı Gülle, Bedir Yay., İstanbul 1993.
- Halife Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları**, Beyan Yay., İstanbul, 2000.

- Hasan Basrî Çantay, **Fıkh-ı Ekber Tercümesi**, DİB Yay., Ankara, 1985.
- Hasan Onat, **Emevîler Devri Şîh Hareketleri**, TDV Yay., Ankara, 1993.
- İbn Hacer el-Heytemî, **es-Sevaiku'l-Muhrika Alâ Ehli'r-Rıfî ve'd-Dalâli ve'z-Zendeka (Yıkıcı Yıldırımlar)**, Terc. Hasip Seven, Bedir Yay., İstanbul, 1990.
- İbn Mutahhar el-Hüseyn b. Yusuf b. Alî el-Hillî, **Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikâd**, Kum, 1372.
- İmâm Şereefuddîn Âmilî, - Şeyh Selîm el-Bişrî, **el-Mürâcaât**, Tahk. Şeyh Hüseyin er-Râdiy, Kâhir, 1975.
- Kâdı Ebu'l-Hüseyn Abdulcebbâr, **el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîdi ve'l-Adl**, Tahk. Abdulhalîm Mahmûd-Süleymân Dünyâ, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, tsz.
- Kâdı Ebu'l-Hüseyn Abdulcebbâr, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse**, Tahk. Abdulkerîm Osman, Mektebetu'l-Usre, Mısır, 2009.
- Mehmet Evkuran, **Sünni Paradigmayı Anlamak**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2005.
- Mehmet Salih Geçit, **İslâm Kelâmında İmâmet-Siyâset Tartışmaları**, Ata. Üni. Sos. Bil. Ens. (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2012.
- Metin Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İsam Yay., İstanbul, 2009.
- Mollâ Mûsâ Celâlî, **er-Risâletü'd-Dâiyye ilâ Mahabbeti Muâviyye**, Sembol Yay., İst., 2009.
- Muammer Esen, **Ehl-i Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişim Süreci**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009.
- Muhammed Hüseyin Tabatabaî, **Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şîa**, Terc. Kadir Akkaras, Abbas Akyüz, Kevser Yay., İstanbul, 2009.
- Mustafa Öz, - Avni İlhan, "İmâmet", **DİA**, TDV Yay., İstanbul, 1994.
- Mustafa Öz, **İmamiyye Şîasında Onikinci İmam ve Mehdî İnancı**, İfav Yay., İst, 1995.
- Necmuddîn Ca'fer b. Muhammed el-Askerî, **el-Mehdî'l-Mew'ûdu'l-Muntazar inde Ulemâi Ehli's-Sünneti ve'l-İmâmiyye**, Müessesetu'l-İmâm Mehdî, Tahran, 1402.
- Osman Aydınlı, **Mu'tezili İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci**, Araştırma Yay., Ankara, 2003.
- Reşîdu'd-Dîn Mâzenderânî, **Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib**, Necef, 1957.
- Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer et-Taftazânî, **Şerhu'l-Makâsıd**, Tahk. Abdurrahmân Umeyre, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998.
- Said Hatipoğlu, **Hilâfetin Kureşliliği (İslâm'da İlk Siyâsi Kavmiyetçilik)**, Kitâbiyat Yay., Ankara, 2005.
- Seyyid Şerîf Alî b. Muhammed b. Ali Cürçânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, Tahk.M. Bedruddîn el-Halebi, Matbaatu's-Saade, Mısır, 1907.
- Sönmez Kutlu, "Ehl-i Sünnet Siyâset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması," **E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, I/1, 2008.
- Subki, Tacu'd-Din Ebu Nasr el-Vehhab b. Ali, **Seyfu'l Meşhur fi Şerhi Akideti Ebi Mansur**, Tahk. M. Saim Yeprem, TDV Yay., Ankara, 2011.
- Vahid Taghyev, **İbnü'l Mutahhar el-Hillî'nin İmâmet Düşüncesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Yusuf İbiş, **el-İmâm ve'l-İmâme İnde's-Şîa**, Daru'l-Hira, Beyrut, 1990.